

IV. POLSKA PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

1. RÓŻNE WIZJE POWOJENNEJ POLSKI

W jakich okolicznościach powstał rząd londyński? Kto był jego premierem w momencie zakończenia wojny?

Jak układały się stosunki polsko-sowieckie w czasie II wojny światowej? Kiedy i w jakich okolicznościach powstała PPR?

Jakie były główne hasła jej programu?

WIZJA RZĄDU POLSKIEGO NA EMIGRACJI

Po agresji niemiecko-sowieckiej na Polskę w 1939 roku i klęsce wojny obronnej oraz po utworzeniu rządu Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji problem wizji powojennego ustroju naszego państwa właściwie nie istniał. Wysiłki przedstawicieli wszystkich sił politycznych były skierowane przede wszystkim na walkę z okupantami i jak najszybsze ich pokonanie.

Mimo że rząd londyński nie określał ustroju przyszłej, wyswobodzonej Polski, jasne było, że powinno to być państwo demokratyczne, niepodległe i suwerenne. Milcząco zakładano, że Polska powinna powrócić do granic sprzed wojny.

Politycy skupieni wokół rządu polskiego Mikołajczyka mieli świadomość, że sytuacja na ziemiach polskich w miarę zajmowania ich przez Armię Czerwoną komplikuje się. Dążyli więc do ułożenia współpracy z ZSRS i z polskimi komunistami przez niego popieranymi. Wyobrażali sobie, że tuż po wojnie i po opuszczeniu ziem polskich przez obce wojska w możliwie najkrótszym czasie odbędą się wybory do sejmu, w których wezmą udział wszystkie partie polityczne. Później zamierzano opracować nową konstytucję i dokonać wyboru prezydenta. Postulaty te w praktyce okazały się niemożliwe do zrealizowania.

PLANY KOMUNISTÓW

Inną wizję powojennej Polski mieli komuniści zrzeszeni w popieranej przez Stalina Polskiej Partii Robotniczej. Kierownictwo PPR, podobnie jak przedstawiciele rządu londyńskiego, wzywało do wspólnej walki Polaków z hitlerowskim okupantem. Jej ostatecznym celem miało być całkowite oswobodzenie ziem polskich. W odezwach partyjnych formułowano postulaty dotyczące kształtu przyszłego ustroju Polski, mogące zainteresować najliczniejsze grupy społeczne – robotników i chłopów.

Po powstaniu PKWN, później przekształconego w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej, komuniści mieli już wyraźnie określoną wizję przyszłego ustroju naszego kraju. Zakładali utworzenie po wojnie Polski Ludowej, w której władzę miał przejąć rząd ludowy. Ustrój przyszłego państwa określano mianem demokracji ludowej.

1. Komunistyczny plakat propagandowy z 1945 r.

DWUWŁADZA

W miarę posuwania się Armii Czerwonej na zachód Rząd Tymczasowy RP rozciągał władzę nad wyzwolanymi ziemiami polskimi. Była to władza narzucona Polakom przez Rosjan i współpracujących z nimi komunistów. Legalny rząd Polski wraz z premierem i ministrami znajdował się w Londynie i miał swoich przedstawicieli w kraju.

Na ziemiach polskich istniały więc dwa przeciwstawne ośrodki władzy, reprezentowane przez:

– **Rząd Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji**, uznawany za reprezentanta spraw polskich przez wszystkie państwa oprócz Związku Sowieckiego, opowiadający się za demokracją, ale przebywający daleko od ziem polskich;

– **Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej**, uznawany jedynie przez ZSRS i korzystający ze wsparcia Armii Czerwonej i NKWD, ale realnie sprawujący władzę na naszych ziemiach.

Na straży budującego się komunistycznego państwa stała pośpiesznie organizowana **Milicja Obywatelska (MO)** i organy bezpieczeństwa publicznego.

Władze Rządu Tymczasowego RP nie przebiegały w środkach w walce z przedstawicielami rządu londyńskiego i organami państwa podziemnego z nim związanego.

Uczestników antykomunistycznych organizacji konspiracyjnych i partyzanckich oddziałów zbrojnych w okresie około 20 lat po wojnie, działających na terenach całej Polski oraz Kresach Wschodnich (ziemie utracone na rzecz Związku Sowieckiego) nazywamy **Żołnierzami Wyklętymi**, **Żołnierzami Niezłomnymi** lub „żołnierzami drugiej konspiracji”. Walczyli oni z wprowadzaniem komunizmu oraz podporządkowaniem Polski Moskwie. Było ich 120-180 tysięcy. Żołnierzy Wyklętych prześladowano. Na porządku dziennym były aresztowania i deportacje w głąb ZSRS. W walkach zginęło około 9 tys. Żołnierzy Niezłomnych, kilka tysięcy zamordowano na mocy wyroków sądów lub zakatowano w więzieniach. Historia drugiej konspiracji wciąż jest przedmiotem badań historyków.

TO JEST WAŻNE

- Ustrój powojennej Polski rządzonej przez komunistów, podległej Rosji Sowieckiej, określano mianem demokracji ludowej, podczas gdy rząd londyński zakładał, że powinno to być państwo demokratyczne, niepodległe i suwerenne.
- Uczestników antykomunistycznych organizacji konspiracyjnych i partyzanckich oddziałów zbrojnych nazywamy Żołnierzami Wyklętymi.

PYTANIA I POLECENIA

1. Korzystając z tekstów źródłowych, porównaj wizję przyszłej Polski głoszoną przez komunistów z wizją rządu londyńskiego.
2. Jakie grupy społeczne popierały komunistyczną wizję budowy państwa ludowego w Polsce?
3. Jak doszło do powstania dwuwładzy na wyzwolonych ziemiach polskich?
4. Kim byli Żołnierze Wyklęci i czemu się przeciwstawiali?

2. POLSKA W NOWYCH GRANICACH

Przypomnij, jakie decyzje zapadły w sprawie polskiej na konferencjach Wielkiej Trójki.

WIZJA RZĄDU POLSKIEGO NA EMIGRACJI

W wyniku decyzji z Jałty i Poczdamu po zakończeniu II wojny światowej granice Polski w stosunku do granic przedwojennych zostały w sposób zasadniczy zmienione. Przede wszystkim utraciliśmy terytoria wschodnie na rzecz republik radzieckich: litewskiej, białoruskiej i ukraińskiej. Zyskaliśmy natomiast ziemie położone na zachodzie: Dolny Śląsk z Wrocławiem i Śląsk Opolski, oraz na północy: Pomorze Zachodnie ze Szczecinem, terytorium byłego Wolnego Miasta Gdańska, Warmię i Mazury. Poza granicami nowego państwa pozostały dwa duże, silnie powiązane historycznie i kulturowo z Polską miasta: Wilno i Lwów oraz żyzne obszary Podola i Wołynia.

ZNISZCZENIA WOJENNE

W trakcie II wojny światowej pod okupacją niemiecką i sowiecką oraz na frontach zginęło ponad 6 mln Polaków. Oznacza to, że niemal każda polska rodzina utraciła kogoś bliskiego. W tej liczbie mieści się ok. 3 mln polskich Żydów wymordowanych przez

1. Nowe granice Polski po zakończeniu II wojny światowej

Niemców w gettach i obozach zagłady.

W wyniku wojny cały obszar ziem polskich został zrujnowany; utracie lub zniszczeniu uległo 38% majątku narodowego. W samej Warszawie zrujnowanych zostało ponad 85% budynków. W porównywalnym stopniu zniszczone zostały Wrocław i Szczecin – niemieckie miasta, które po wojnie znalazły się w granicach Polski.

Zdewastowane zostały zakłady przemysłowe, kopalnie oraz baza transportowa. Czego nie zniszczono w trakcie działań wojennych, to wywieziono wraz z ewakuującymi się wojskami – najpierw do Niemiec, a po wojnie – przez wojska sowieckie do ZSRS. Duże straty poniosło także rolnictwo.

MASOWE PRZESIEDLENIA LUDNOŚCI

Na mocy porozumień Wielkiej Trójki już pod koniec 1945 roku rozpoczęto operację wysiedlania ludności niemieckiej z obszarów przyłączonych do Polski. Ogółem do 1947 roku wysiedlono ok. 2,5 mln Niemców. W następnych latach wysiedlenia przeprowadzano w wolniejszym tempie.

Opuszczone przez Niemców miasta, miasteczka i wsie z **Ziem Odzyskanych** (tak nazywano północne i zachodnie obszary przyłączone do Polski) należało teraz zasiedlić, odbudować ze zniszczeń wojennych i zagospodarować. Na Ziemi Odzyskanej przesiedlano przede wszystkim ludność polską z **Kresów Wschodnich**. W sumie akcją tą objęto ok. 4 mln ludzi.

Do kraju powracali także Polacy wcześniej deportowani do Związku Sowieckiego, którym władze radzieckie na to zezwoliły. Niestety, nie dotyczyło to wielu działaczy niepodległościowych. Powracali także Polacy z Europy Zachodniej, gdzie wojna zagnała ich do prac przymusowych w Niemczech lub do polskich oddziałów walczących przy boku aliantów. Ci, którzy nie powrócili, osiedlili się głównie w Wielkiej Brytanii, Francji, Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, zasilając środowiska polonijne w tych krajach.

MNIEJSZOŚĆ ŻYDOWSKA W POWOJENNEJ POLSCE

Od listopada 1944 roku społeczność żydowską wobec władz polskich reprezentował Centralny Komitet Żydów w Polsce (CKŻP). Dzięki jego działalności po wojnie w Polsce

ZNISZCZENIA W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

PRZEMYSŁ

- wydobywczy **63,2%**
- papierniczy **56,3%**
- włókienniczy **48,4%**

ROLNICTWO

- zagrody **22%**
- bydło **66,5%**
- trzoda chlewna **82,5%**

TRANSPORT

- tory kolejowe **30%**
- mosty kolejowe **65%**
- parowozy i wagony **80%**

Źródło: A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, Warszawa 1995

2. Ruiny Starego Miasta w Warszawie, 1945 r.

3. Polacy z Kresów Wschodnich w drodze na Ziemię Odzyskaną, 1945 r.

ponownie zaczęły działać żydowskie szkoły i inne instytucje kulturalne, gospodarcze i polityczne, ale nie gminy wyznaniowe – na ich działalność nie zgodziły się nasze władze.

W pierwszych latach powojennych w naszym kraju nasiliły się ruchy antysemickie. Polacy bali się, że powracający z obozów koncentracyjnych i terenów ZSRS Żydzi będą chcieli odzyskać utracony majątek. Duchowni Kościoła katolickiego byli także wrogo nastawieni wobec wyznawców judaizmu. Ta wrogość Polaków wobec Żydów przejawiała się pogromami; najbardziej znane miały miejsce w Kielcach, Krakowie czy Rzeszowie.

W ich wyniku po II wojnie światowej na ziemiach polskich zginęło ok. 2 tys. Żydów. Holokaust w latach okupacji i polski antysemityzm potęgowały wśród Żydów chęć emigracji z naszych ziem i osiedlenia się w Izraelu oraz w Stanach Zjednoczonych.

Czy wiesz, że...

Dokładne ustalenie granicy polsko-sowieckiej na całej długości zawierała umowa z 16 sierpnia 1945 roku. Po zaakceptowaniu i podpisaniu umowy przez władze ZSRS powołano komisję, która miała zająć się wytyczaniem granicy w terenie. Prace nad tym rozpoczęto 7 marca 1946 roku, a zakończono rok później – 7 maja 1947 roku. Jednak w 1951 roku Związek Sowiecki odebrał nam rejon Sokala w kołanie Bugu, gdyż odkryto tam bogate złoża węgla kamiennego. W ramach rekompensaty otrzymaliśmy okolice Ustrzyk Dolnych, nie tak szczodrze obdarzone bogactwami naturalnymi.

TO JEST WAŻNE

- W wyniku decyzji z Jałty i Poczdamu po zakończeniu II wojny światowej granice Polski w stosunku do granic przedwojennych zostały w sposób zasadniczy zmienione.
- W trakcie II wojny światowej zginęło ponad 6 mln Polaków, w tym ok. 3 mln polskich Żydów, a cały obszar ziem polskich został zrujnowany; utracie lub zniszczeniu uległo 38% majątku narodowego.
- Na opuszczone przez Niemców miasta, miasteczka i wsie z Ziemi Odzyskanych przesiedlano przede wszystkim ludność polską z Kresów Wschodnich.
- Po wojnie w Polsce ponownie zaczęły działać żydowskie szkoły i inne instytucje kulturalne, gospodarcze i polityczne, ale nie gminy wyznaniowe. W pierwszych latach powojennych w naszym kraju nasiliły się ruchy antysemickie. Wrogość Polaków wobec Żydów przejawiała się pogromami.

PYTANIA I POLECENIA

1. Porównaj na mapie przedwojenne i powojenne granice Polski. Wskaż obszary, które utraciliśmy oraz te, które zyskaliśmy.
2. Jakie dziedziny gospodarki ucierpiały najbardziej w czasie działań wojennych?
3. Z jakimi trudnościami borykała się ludność zamieszkująca ziemie polskie po wojnie?
4. Czym były spowodowane przemieszczenia ludności po zakończeniu II wojny światowej?
5. Co kierowało Polakami, którzy brali udział w pogromach Żydów?

3. UMACNIANIE WŁADZY KOMUNISTYCZNEJ

Przypomnij okoliczności powstania PKWN oraz jego program.

UMACNIANIE KOMUNISTYCZNEJ WŁADZY NA WYZWALANYCH TERENACH

Na wyzwolanych obszarach ziem polskich komunistyczne władze, przy poparciu Armii Czerwonej i NKWD, zaczęły wprowadzać prawa wzorowane na radzieckich. Jednym z pierwszych zadań PKWN było zorganizowanie wojewódzkich i powiatowych urzędów bezpieczeństwa, mających wspierać NKWD w walce z przeciwnikami politycznymi, do których zaliczono przedstawicieli legalnego rządu, byłych członków AK, z których wielu prowadziło działalność jako Żołnierze Wyklęci. Aresztowanych przetrzymywano w byłych niemieckich obozach, a następnie wywożono w głąb ZSRS. Do końca września 1944 roku aresztowano kilkadziesiąt tysięcy osób. Na szeroką skalę prowadzono akcje propagandowe, mające dowieść, że AK współdziałało z hitlerowcami przeciw Polsce. Wprowadzony przez komunistów kodeks karny, przewidujący karę śmierci dla wszystkich nieuznających nowych władz, pozwolił wymordować tysiące niewinnych ludzi.

Na wyzwolonych terenach organizowano także komitety Polskiej Partii Robotniczej, której Sekretarzem Generalnym został Władysław Gomułka. W oficjalnej propagandzie partyjnej zapowiadano stworzenie Polski Ludowej, demokratycznego państwa sprawiedliwości społecznej.

REFORMA ROLNA I NACJONALIZACJA PRZEMYSŁU

6 września 1944 roku PKWN wydał dekret o **reformie rolnej**. Na jego mocy skonfiskowano dobra poniemieckie oraz majątki ziemskie, których powierzchnia użytków rolnych przekraczała 50 ha. Odebrana ziemię rozdzielono między bezrolnych i małorolnych chłopów oraz tych gospodarzy, którzy mieli duże rodziny. Z pozostałej części utworzono państwowe gospodarstwa rolne.

W wyniku reformy ziemię otrzymało ok. 380 tys. rodzin chłopskich. Reforma nie rozwiązała trudnej sytuacji panującej na wsi,

Proces szesnastu

W marcu 1945 roku przedstawiciele Związku Sowieckiego zaprosili komendanta AK generała Leopolda Okulickiego i delegata rządu na kraj Jana Stanisława Jankowskiego do rozmów na temat utworzenia rządu. Szesnaosobowa delegacja polska miała się udać sowieckim samolotem najpierw na rozmowy do Londynu, a później do Moskwy. Po wejściu do samolotu cała delegacja została aresztowana i przewieziona do więzienia NKWD w Moskwie. Następnie 16 przywódców podziemia wytoczono proces. Przeprowadzano go w czasie, gdy w Moskwie trwały rozmowy między członkami Rządu Tymczasowego RP i przedstawicielami niekomunistycznych środowisk politycznych z kraju i emigracji ze Stanisławem Mikołajczykiem na czele w sprawie utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Oskarżonych obwiniono o przygotowywanie zbrojnego wystąpienia wspólnie z Niemcami przeciwko ZSRS, o przekazywanie informacji szpiegowskich rządowi w Londynie i organizowanie akcji dywersyjnych na tyłach armii sowieckiej. Po trzech dniach zapadły wyroki skazujące Polaków na wieloletnie więzienie. Niektórych skazanych zesłano na Syberię.

1. Gen. Leopold Okulicki (po lewej) zeznaje na tzw. procesie szesnastu

gdyż średnia gospodarstw wzrosła z 5 ha w 1938 roku do zaledwie 5,2 ha w 1950 roku, co nie wpłynęło na poprawę wydajności rolnictwa.

Drugą reformą była wprowadzona 3 stycznia 1946 roku nacjonalizacja **przemysłu, transportu i banków**. Nacjonalizacji podlegały fabryki zatrudniające więcej niż 50 robotników na jednej zmianie, a także wszystkie przedsiębiorstwa niemieckie oraz szczególnie ważne z uwagi na charakter produkcji.

POWSTANIE TYMCZASOWEGO RZĄDU JEDNOŚCI NARODOWEJ

28 czerwca 1945 roku został utworzony **Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej (TRJN)**. Premierem rządu został Edward Osóbka-Morawski, a jednym z jego wicepremierów Stanisław Mikołajczyk, były premier rządu emigracyjnego, od końca 1945 roku prezes **Polskiego Stronnictwa Ludowego**. Uczestnictwo w rządzie emigracyjnego polityka miało dowodzić, że jest to rząd koalicyjny i legalny. W istocie był on zdominowany przez komunistów i narzucony Polakom przez Stalina.

Wkrótce TRJN został uznany przez wszystkie państwa koalicji antyhitlerowskiej. Jednocześnie wycofały one uznanie dla rządu w Londynie jako reprezentanta Polski.

REFERENDUM

Konferencja w Jałcie nałożyła na rząd polski obowiązek przeprowadzenia wolnych i nieskrępowanych wyborów do parlamentu. Zdając sobie sprawę z niskiego poparcia społecznego, komuniści postanowili przeprowadzić najpierw referendum, w którym zadano Polakom trzy pytania:

1. Czy jesteś za zniesieniem senatu?
2. Czy chcesz utrwalenia w przyszłej konstytucji ustroju gospodarczego zaprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki narodowej z zachowaniem uprawnień inicjatywy prywatnej?
3. Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic państwa polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?

Referendum odbyło się 30 czerwca 1946 roku, ale dopiero po dwóch tygodniach ogłoszono wyniki, które wedle władz świadczyły, że wzięło w nim udział ponad 85,3% uprawnionych do głosowania i że zdecydowana większość odpowiedziała „tak” na wszystkie trzy pytania (na 1 – 68,2%, 2 – 77,3%, 3 – 91,4%). W rzeczywistości **wyniki te zostały sfałszowane**.

WYBORY DO SEJMU USTAWODAWCZEGO

Pół roku po ogłoszeniu wyników referendum 19 stycznia 1947 roku przeprowadzono w Polsce pierwsze po II wojnie światowej wybory do **Sejmu Ustawodawczego**, który

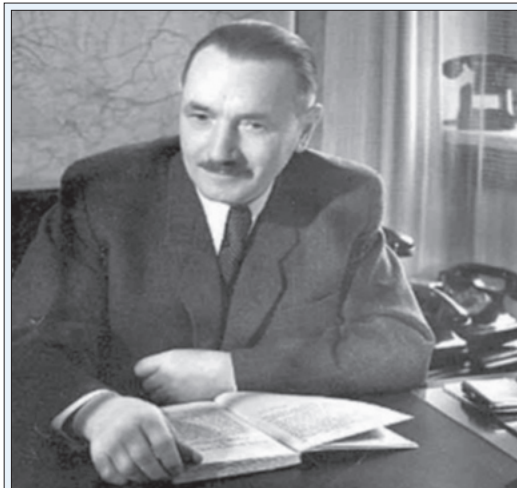
3. Plakat propagandowy z okresu poprzedzającego referendum kolportowany przez komunistów, 1946 r.

miał uchwalić nową konstytucję Polski. Głosować można było na blok partii, do którego należała PPR i kontrolowane przez nią: Polska Partia Socjalistyczna (PPS), Stronnictwo Ludowe (SL) i Stronnictwo Demokratyczne (SD), albo na PSL – partię opozycyjną do bloku.

Oficjalnie wyniki wskazywały na triumf komunistów. Według nich frekwencja miała wynieść prawie 90%, z czego aż 80,1% wyborców miało oddać swoje głosy na partię bloku. PSL miało otrzymać 10,3%, a pozostałe głosy miały przypaść nielicznym się ugrupowaniom. Te **wybory także zostały sfałszowane**, prawdziwe bowiem wyniki wskazywały na przytłaczające zwycięstwo PSL.

W drugim dniu obrad nowo wybranego sejmu, 5 lutego 1947 roku, posłowie wybrali Bolesława Bieruta na **prezydenta**

Polski. Był on jedynym kandydatem zgłoszonym na to stanowisko.

4. Bolesław Bierut (1892–1956), polityk, działacz komunistyczny, agent sowieckiego NKWD, przewodniczący Krajowej Rady Narodowej od 1944, pierwszy przywódca Polski Ludowej, prezydent RP od 1947, przewodniczący KC PZPR od 1948, premier PRL od 1952, poseł na Sejm PRL. Zmarł w Moskwie, gdzie był gościem XX Zjazdu KPZS

TO JEST WAŻNE

- Na wyzwolanych obszarach ziem polskich komunistyczne władze, przy poparciu Armii Czerwonej i NKWD, zaczęły wprowadzać prawa wzorowane na sowieckich. Kodeks karny, przewidujący karę śmierci dla wszystkich nieuznających nowych władz, pozwolił wymordować tysiące niewinnych ludzi.
- 6 września 1944 roku PKWN wydał dekret o reformie rolnej. Drugą reformą była wprowadzona 3 stycznia 1946 roku nacjonalizacja przemysłu, transportu i banków.
- 28 czerwca 1945 roku został utworzony Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej (TRJN).
- Komuniści przeprowadzili referendum, w którym zadano Polakom trzy pytania. Jego wyniki zostały sfałszowane. 19 stycznia 1947 roku przeprowadzono w Polsce wybory do Sejmu Ustawodawczego, które także zostały sfałszowane.

PYTANIA I POLECENIA

1. Podaj okoliczności powstania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.
2. Jaki był cel przeprowadzenia referendum przez władze w czerwcu 1946 roku?
3. Dlaczego wyniki referendum i wyborów do Sejmu Ustawodawczego nie były wiarygodne?
4. Porównaj działalność władz komunistycznych z zapowiedziami głoszonymi w odezwie programowej PPR ze stycznia 1942 roku.

SŁOWNICZEK

referendum – bezpośrednie głosowanie obywateli w istotnych dla państwa sprawach.

4. NOWY USTRÓJ GOSPODARCZY

Przypomnij główne tezy manifestu PKWN. Jakie straty poniosła Polska w czasie II wojny światowej?

USTRÓJ GOSPODARCZY

Wzorując się na systemie sowieckim, władze przystąpiły do wdrażania w naszym kraju nowego ustroju w gospodarce. Miał się on opierać na społecznej, czyli w tym wypadku państwowej własności środków produkcji. Jednym z pierwszych aktów nowej władzy, jeszcze z czasu trwania działań wojennych, było przejęcie przez państwo dużych fabryk i przedsiębiorstw, lasów i ziemi bez żadnego odszkodowania dla ich byłych właścicieli. Zezwolono jedynie na działalność niewielkich przedsiębiorstw prywatnych. Później zaczęto upaństwowiać inne dziedziny aktywności gospodarczej, w tym handel.

TRZYLETNI I SZEŚCIOLETNI PLAN GOSPODARCZY

Wzorem sowieckim wprowadzono także planowany rozwój gospodarczy, czego wyrazem było uchwalenie w 1947 roku pierwszego **trzyletniego planu gospodarczego** (1947–1949). Realizując go, dążono do odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych i zlikwidowania skutków wojny oraz do podniesienia ogólnego poziomu życia ludności.

Wyniki planu w przemyśle były imponujące – w 1949 roku osiągnięto poziom produkcji sprzed II wojny światowej. Gorzej wyglądała sytuacja w rolnictwie. Brakowało żywności, a poziom jej produkcji nie osiągnął poziomu przedwojennego. Odbudowano również w znacznej części ziemie zachodnie. Po zrealizowaniu planu trzyletniego opracowano **plan sześcioletni** na lata 1950–1955. Rozbudowano zgodnie z wzorami sowieckimi przemysł ciężki i maszynowy produkujące na potrzeby wojska. Odbudowano i rozbudowano przemysł: samochodowy, lotniczy i stoczniowy. Największą

1. Plakat reklamujący plan sześcioletni

Czy wiesz, że...

16 listopada 1945 roku dekretem KRN utworzono Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. Komisja zajmowała się walką ze spekulacją, przestępstwami urzędników, szabrem, nielegalnym obrotem walutami i złotem, przemytem itp. Otrzymała prawo oskarżania i kierowania skazanych do obozów pracy przymusowej, które były tworzone na terenie Polski na wzór obozów pracy w ZSRR. Dla „swoich ludzi” władze komunistyczne utworzyły sieć sklepów „za żółtymi firankami”, gdzie można było nabyć towary niedostępne dla przeciętnego obywatela.

inwestycją tych lat była budowa ogromnego kombinatu hutniczego pod Krakowem – Nowej Huty.

HANDEL

Z czasem udało się komunistom znacjonalizować handel. Pretekstem do działania było niedostateczne zaopatrzenie sklepów w podstawowe produkty, o co władze oskarżyły prywatnych właścicieli hurtowni i składów. Zarzucano im spekulację i sprzedawanie towarów po zawyżonych cenach. Chcąc zlikwidować te praktyki, powołano do życia instytucję, która miała zająć się walką z nadużyciami w handlu oraz określaniem cen minimalnych i maksymalnych na wszystkie towary.

W wyniku represji skierowanych przeciwko prywatnemu handlowi w obozach pracy znalazło się ponad 9 tys. osób. Na prywatnych kupców nałożono ogromne podatki oraz zaczęto wydawać zezwolenia na prowadzenie handlu. W krótkim czasie spowodowało to drastyczne zmniejszenie liczby prywatnych punktów handlowych.

WYMIANA PIENIĘDZY

W 1950 roku dokonano niekorzystnej dla obywateli wymiany pieniędzy. Wszyscy, którzy mieli gotówkę niezdeponowaną w bankach, stracili na wymianie 2/3 jej wartości. Straciły także osoby posiadające oszczędności w bankach. W ten sposób komunistyczne władze odebrały społeczeństwu wieloletnie oszczędności, szacowane na mniej więcej 3 mld zł, nie uzdrawiając wcale gospodarki finansowej państwa.

WYNIKI GOSPODARCZE W POŁOWIE LAT PIĘĆDZIESIĄTYCH

Wyniki planu sześcioletniego, zakończonego w połowie lat 50., były znacznie gorsze, niż zakładali partyjni planiści. Pogorszyły się warunki bytowe robotników, którym ciągle podnoszono normy

Nowa Huta

Miasto Nowa Huta, obecnie dzielnica Krakowa, budowano z polecenia komunistycznych władz Polski 10 lat (od 1949 do 1959 roku). Powstało na polach podkrakowskich wsi: Mogiła, Krzesławice oraz Bieńczyce i miało być wzorem dla całego kraju. Usytuowano tu wielką Hutę im. Lenina (obecnie im. T. Sendzimira), choć w pobliżu nie ma ani złóż węgla, ani złóż rud żelaza. Budując miasto i hutę nieopodal historycznego grodu, komunistyczni działacze partyjni chcieli ukarać mieszkańców Krakowa za ich jawnie okazywaną niechęć do nowej władzy. Budowa miasta była szeroko reklamowana. Namawiano jak największe rzesze młodzieży z małych miasteczek oraz wsi do przyjazdu na największy plac budowy w kraju. Doniesienia o postępach w budowie znajdowały się przez wiele lat na pierwszych stronach gazet, w kronikach filmowych i na plakatach. O budowie miasta i jego bohaterach pisano także, dziś już zapomniane, powieści, wiersze i piosenki. Nowa Huta, składająca się z setek podobnych do siebie domów i ulic, jest przykładem brzydoty oraz nieudolności planistów i architektów.

2. Plakat zachęcający do przyjazdu na budowę Nowej Huty

produkcyjne. Wyraźnie zmalało tempo wzrostu w budownictwie mieszkaniowym. Większość inwestycji lokowano w przemysł o największym znaczeniu militarnym – hutniczy i maszynowy, nie dbając w ogóle o rozwój gałęzi przemysłu przetwórczego, który powinien zaspokajać codzienne potrzeby ludności.

Tysiące ludzi przybywało ze wsi do miast, gdzie skupiały się duże zakłady przemysłowe. Mimo że większość nie miała odpowiednich kwalifikacji do pracy w przemyśle, zatrudniano ich i po krótkim przeszkoleniu kierowano wprost do hal fabrycznych. Duży wzrost zatrudnienia zlikwidował wprawdzie bezrobocie, ale odbyło się to kosztem spadku wydajności produkcji i zwiększonej liczby wypadków przy pracy. Z czasem produkcja przemysłowa stała się droższa i mało konkurencyjna.

3. Odbudowa i rozbudowa przemysłu w okresie powojennym:
(A) Pierwsze traktory z odbudowanych ze zniszczeń wojennych Zakładów Mechanicznych URSUS w Warszawie, 1947 r.
(B) Budowa Nowej Huty, 1949–1950

TO JEST WAŻNE

- Nowy ustrój ekonomiczny w powojennej Polsce opierał się na państwowej własności środków produkcji i planowanym rozwoju gospodarczym.
- Znacjonalizowano także handel. W wyniku represji skierowanych przeciwko prywatnemu handlowi w obozach pracy znalazło się ponad 9 tys. osób.
- Wyniki planu sześcioletniego, zakończonego w połowie lat 50., były znacznie gorsze, niż zakładali partyjni planiści.

PYTANIA I POLECENIA

1. Na jakich zasadach opierano plany gospodarcze powojennej Polski?
2. Co nazywano „bitwą o handel” i jakie były jej skutki?
3. Opisz skutki wykonania planów gospodarczych i centralnego sterowania gospodarką.

SŁOWNICZEK

referendum – bezpośrednie głosowanie obywateli w istotnych dla państwa sprawach.

5. STALINIZM W POLSCE

Przypomnij, na czym polegał stalinizm w ZSRS.

W jakiej atmosferze politycznej odbyły się referendum w 1946 roku i wybory do Sejmu Ustawodawczego?

MAŁA KONSTYTUCJA

Miesiąc po wyborach do Sejmu Ustawodawczego 19 lutego 1947 roku sejm uchwalił tzw. **małą konstytucję**. Zgodnie z nią władzę ustawodawczą miał sprawować sejm, składający się z 444 posłów wybieranych na 5-letnie kadencje. Władza wykonawcza należała do prezydenta (wybieranego na 7 lat), Rady Państwa i rządu. Władza sądowa była niezawisła tylko z nazwy.

Do małej konstytucji została dołączona, uchwalona 22 lutego 1947 roku, deklaracja o prawach obywatelskich, zawierająca przysługujące obywatelom wolności: równość wszystkich wobec prawa, nietykalność osobistą, prawo do pracy i nauki, wolność słowa, wyznania, zgromadzeń, ochrona życia i mienia, nienaruszalność mieszkania i korespondencji. Były to tzw. papierowe prawa, których władze nie przestrzegały.

WŁADZA PARTII

Realną władzę w Polsce posiadali członkowie ścisłego kierownictwa PPR. Komuniści kierowali większością ministerstw w kolejnych rządach i mieli najwięcej posłów w sejmie. Miejsce, gdzie podejmowano kluczowe decyzje, było **Biuro Polityczne Komitetu Centralnego PPR**.

Po „wygranych” wyborach do sejmu komuniści poczuli się pewniej i coraz gwałtowniej atakowali Kościół katolicki i jedyną niezależną partię polityczną – PSL. W ramach walki z „reakcyjnym podziemiem” i „imperializmem” zaostrzono terror wobec ludności. W społeczeństwie powszechne stały się strach i nieufność.

Ciągle rozbudowywano aparat terroru. W 1948 roku **Urząd Bezpieczeństwa (UB)** i inne formacje podległe **Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego (MBP)** liczyły już ok. 200 tys. funkcjonariuszy i ich liczba ciągle rosła. W akcji ujarzmiania społeczeństwa brało udział również **Wojsko Polskie**, całkowicie zależne od dowódców armii sowieckiej.

POWSTANIE PZPR

Na 15 grudnia 1948 roku zwołano w gmachu Politechniki Warszawskiej Kongres Zjednoczeniowy, na którym doszło do połączenia Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej. Nowa partia przyjęła nazwę **Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR)**. Przewodniczącym Komitetu Centralnego PZPR został Bolesław Bierut.

Jeszcze przed Kongresem Zjednoczeniowym, latem 1948 roku, w kierownictwie rozpoczęła się walka o władzę w partii.

1. Członkowie Biura Politycznego KC PZPR na Kongresie Zjednoczeniowym (od lewej): Hilary Minc, Bolesław Bierut, Józef Cyrankiewicz, Jakub Berman

Starły się dwie grupy. Jedna, do której należeli komuniści przybyli do kraju z ZSRS (Berman, Bierut i Minc), godziła się na podporządkowanie polityki partii i państwa interesom Związku Sowieckiego. Druga, której przewodził Władysław Gomułka, uważała, że działania partii powinny w większym stopniu uwzględniać specyficzną sytuację, w jakiej znaleźli się Polacy po wojnie. Gdy na żądanie towarzyszy z pierwszej grupy Gomułka nie zmienił swoich poglądów, usunięto go wraz ze współpracownikami z władz partii.

Czy wiesz, że...

Od 1948 roku rozpoczęto w Polsce budowanie społeczeństwa komunistycznego na wzór sowiecki. Pierwszym krokiem była sowietyzacja życia kulturalnego i naukowego. Za największe dzieła naukowe uznano dzieła Marksa, Lenina i Stalina, które weszły w skład niezbędnego kanonu lektur każdego studenta, naukowca i twórcy kultury. Niemal całkowicie zerwane zostały więzi z ośrodkami naukowymi i kulturalnymi na Zachodzie przy jednoczesnym zacieśnieniu więzów z krajami demokracji ludowej. Stopniowo działacze partyjni opanowywali wszelkie dziedziny życia, począwszy od wychowania dzieci i młodzieży, a skończywszy na gospodarce. Z czasem w całym kraju powstały tzw. podstawowe organizacje partyjne (POP), zorganizowane we wszystkich placówkach społecznych i kulturalnych, w zakładach pracy, szkołach, uniwersytetach, instytutach naukowych etc. Celem tych organizacji była kontrola wszelkiej ludzkiej aktywności. Sekretarze POP decydowali o karach i nagrodach, możliwościach awansu czy zwolnieniach z pracy. Decydowali także o wysłaniu pracownika do sanatorium lub na wczasy. Często organizowano nudne zebrania partyjne, na których obecność, podobnie jak w pierwszomajowych manifestacjach, była obowiązkowa. Gdy partia oskarżyła kogoś o sprzyjanie wrogom państwa (wrogiem można było zostać, słuchając np. audycji radia Wolna Europa bądź korespondując z kolegą z Zachodu), był on publicznie piętnowany na zebraniu. Kończyło się to zwykle upokarzającą samokrytyką. Inną rolę pełnił Urząd Bezpieczeństwa, którego pracownicy i współpracownicy zajmowali się m.in. szpiegowaniem i donosicielstwem. Z powodu donosów, do których władze zachęcały, wielu ludzi spędziło całe lata w więzieniu. Do więzienia można było trafić np. za żart polityczny opowiedziany w gronie znajomych, wśród których znajdował się donosiciel. Władza chciała w ten sposób rozbić najbardziej elementarne więzi międzyludzkie, zaszczerpić wszechobecną podejrzliwość i sprawić wrażenie, że wszystko wie. Działania te miały uniemożliwić zorganizowanie opozycji politycznej. Przez prawie dwadzieścia lat, aż do lat 60., komunistycznej władzy się to udawało.

POWSTANIE ZSL

Po potajemnym opuszczeniu PRL przez Mikołajczyka kierownictwo w rozbitym i krytykowanym przez komunistów Polskim Stronnictwie Ludowym przejęli lewicowi działacze, godzący się na współpracę z PZPR. Z ich inicjatywy w listopadzie 1949 roku doszło do połączenia resztek PSL i Stronnictwa Ludowego (SL) w **Zjednoczone Stronnictwo Ludowe (ZSL)**, którego prezesem został **Józef Niecko**. Po powstaniu ZSL przestały istnieć w Polsce niezależne partie polityczne.

REPRESJE W WOJSKU

W latach 1950–1953 miały miejsce procesy generałów i wyższych oficerów Wojska Polskiego, oskarżanych o szpiegostwo i zakładanie „kontrrewolucyjnych spisków”, które w opinii komunistycznych władz prowadziły do „obalenia przemocą ustroju państwa”.

Ogółem wydano 37 wyroków śmierci, z czego 19 wykonano, m.in. na zasłużonych w obronie Helu w 1939 roku komandorach: **Stanisławie Mieszkowskim i Zbigniewie Przybyszewskim**.

WALKA Z KOŚCIOŁEM

Po rozprawieniu się z „wrogami” w samej partii przyszła kolej na walkę z Kościołem katolickim. Władze kościelne oskarżano o podporządkowanie interesów Polski Watykanowi i o działalność przeciw państwu. Na terenie całego kraju władze organizowały antykościelne wiece. W nagonkę na hierarchów kościelnych zaangażowała się także prasa.

Mimo przyjęcia przez sejm kontrowersyjnej ustawy o konfiskacie dóbr kościelnych w maju 1950 roku, **prymas Polski Stefan Wyszyński** zawarł 14 maja 1950 roku porozumienie z władzami. Dawało ono Kościołowi prawo nauczania religii w szkołach i prowadzenia działalności duszpasterskiej w szpitalach, wojsku i więzieniach. Kościół uzyskał także prawo do działalności dobroczynnej, wydawania prasy, posiadania domów zakonnych oraz zorganizowania katolickiej szkoły wyższej – **Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL)**. W zamian za przyznane prawa Kościół zobowiązał się do krzewienia wśród wiernych szacunku dla prawa i władzy państwowej, udzielania poparcia dla odbudowy kraju i naszych praw do Ziem Odzyskanych oraz niesprzeciwiania się kolektywizacji wsi.

Mimo porozumienia, w następnych latach nadal dochodziło do aresztowań księży za działalność „anty państwową”; kontynuowano także walkę z Kościołem. Władze domagały się, by kler składał ślubowanie na „wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, co Kościół zdecydowanie odrzucał. Duchownym zarzucano także szpiegostwo oraz próby obalenia ustroju państwa.

Mimo porozumienia, w następnych latach nadal dochodziło do aresztowań księży za działalność „anty państwową”; kontynuowano także walkę z Kościołem. Władze domagały się, by kler składał ślubowanie na „wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, co Kościół zdecydowanie odrzucał. Duchownym zarzucano także szpiegostwo oraz próby obalenia ustroju państwa.

KULT JEDNOSTKI

W czasie oczyszczania PZPR z „wrogich elementów” propaganda partyjna zaczęła chwalić osiągnięcia Bolesława Bieruta, podobnie jak czyniono to w stosunku do Stalina w Związku Sowieckim. W gazetach publikowano artykuły mówiące o mądrym przywódcy polskiej partii, którego wszyscy kochają i traktują jak swojego ojca. Na jego cześć pisano pochwalne wiersze, które z czcią recytowano na różnego typu uroczystościach. Z czasem

2. Proces księży katolickich w 1953 r.

3. Stefan Wyszyński (1901–1981), biskup i kardynał rzymskokatolicki, arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski oraz prymas Polski (1948–1981), zwany Prymasem Tysiąclecia

na ulicach miast, na gmachach urzędów i w szkołach pojawiły się wizerunki Bieruta obok portretów przywódcy państwa radzieckiego – Stalina. **Kult przywódcy partii** był charakterystyczną cechą państw komunistycznych. W niektórych przetrwał on do dziś.

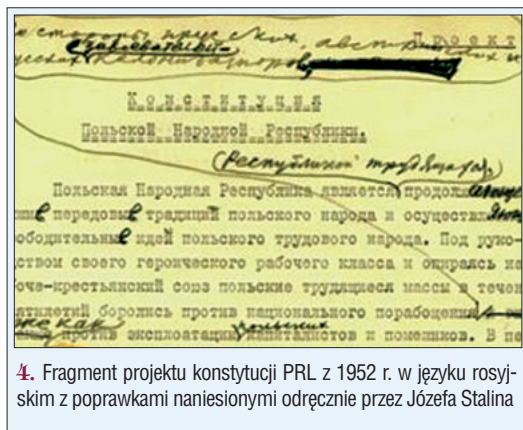
KONSTYTUCJA 1952 ROKU

Aktem prawnym utwierdzającym nowy ustrój państwa polskiego była przyjęta przez sejm 22 lipca 1952 roku **Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej**. Jej pierwszy artykuł stwierdzał, że „Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem demokracji ludowej”, w którym „władza należy do ludu pracującego miast i wsi”.

Konstytucja ta legalizowała komunistyczne ustawodawstwo i władzę komunistów w Polsce. Najwyższym organem władzy państwowej miał być sejm, wybierany co 4 lata w tajnych, równych, powszechnych i bezpośrednich wyborach.

ŚMIERĆ STALINA

5 marca 1953 roku zmarł Stalin. W całej Polsce organizowano wiece i masówki ku czci zmarłego wodza państwa radzieckiego. W setkach okolicznościowych wierszy twórcy bez żenady opisywali swoje uwielbienie i żal po odejściu Stalina. Pograżeni w bólu i żałobie członkowie polskiego rządu postanowili zmienić nawet nazwę Katowic na Stalinogród.

TO JEST WAŻNE

- 19 lutego 1947 roku sejm uchwalił tzw. małą konstytucję. Zawierała ona tzw. papierowe prawa obywatelskie, których władze nie przestrzegały.
- Realną władzę w Polsce posiadali członkowie ścisłego kierownictwa PPR. Ciągłe rozbudowywano aparat terroru.
- W grudniu 1948 roku powstała PZPR, a w listopadzie 1949 roku ZSL.
- W maju 1950 roku prymas Polski Stefan Wyszyński zawarł porozumienie z władzami komunistycznymi.
- 22 lipca 1952 roku sejm przyjął Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jak doszło do powstania PZPR?
2. Kiedy i w jakich okolicznościach zlikwidowano PSL?
3. Dlaczego władze komunistyczne zwalczały Kościół katolicki?
4. Jakimi metodami budowano w Polsce społeczeństwo komunistyczne?

6. NAUKA I KULTURA OKRESU STALINOWSKIEGO

Przypomnij osiągnięcia nauki i kultury polskiej w dwudziestoleciu międzywojennym.
Na czym polegał kult jednostki w Polsce i ZSRR?

EDUKACJA I NAUKA

Zasadnicze zmiany dokonały się w edukacji i kulturze w Polsce w pierwszych latach po wojnie. Do szkół wprowadzono nowe programy nauczania, zalecające nauczycielom wychowywanie młodzieży w duchu marksistowsko-leninowskim. Od pracy w zawodzie często odsuwano starą kadrę nauczycielską, zastępując ją młodymi wychowawcami, przygotowanymi do pracy na pośpiesznie organizowanych kursach pedagogicznych.

Nauczano w duchu negacji wszystkiego, co było niezgodne z ideologią marksistowską. Pustoszoła świadomość narodową młodzieży, m.in. za pomocą manipulacji w nauczaniu historii. Uczono, jak miłować robotników i chłopów na całym świecie, a wyśmiewano takie wartości jak honor i przywiązanie do tradycji.

Sukcesem lat powojennych była likwidacja analfabetyzmu. Nauką czytania i pisania objęto dzieci, młodzież i dorosłych. W ciągu kilku powojennych lat analfabetyzm zlikwidowano. Miało to fundamentalne znaczenie dla ówczesnych władz, gdyż stworzono ogromną, podatną na propagandę, umiejacą czytać, grupę odbiorców.

W latach 40. i 50. wielu wybitnych uczonych, którzy nie chcieli podporządkować się nowej władzy, musiało opuścić uczelnie i instytuty naukowe. Na ich miejsce powoływano posłusznych władzy pracowników naukowych, którzy mieli stanowić nową elitę intelektualną. Uznawano i nauczano (co oczywiście było kłamstwem), że większości odkryć naukowych dokonali radzieccy uczeni, dla których natchnieniem miały być myśli Lenina i Stalina.

1. Kursy nauki czytania dla dorosłych organizowane po wojnie

Czy wiesz, że...

W latach 40. i 50. propagowano pseudonaukowe teorie sowieckiego agrobiologa i agronoma Trofima Łysenki. Jego hipotezy negowały teorię ewolucji gatunków Karola Darwina i zakładały m.in., że organizmy, jako kontrolowane przez warunki środowiskowe, mogą przy odpowiednim ich oddziaływaniu i ukształtowaniu zamienić się w dowolny inny gatunek. Łysenko w latach 50. stwierdził, iż wystarczy np. zacząć karmić gatunek ptaka – pokrzewkę ogrodową gąsienicami, a powstanie kukułka. Hipotezy te nie były oparte na żadnych podstawach naukowych i skompromitowały naukę ZSRS na arenie międzynarodowej.

SOCREALIZM

Państwo totalitarne, jakim była Polska Ludowa, dążyło do opanowania i kontrolowania wszystkich dziedzin życia publicznego, w tym także kultury. Na wzór sowiecki

wprowadzano w kulturze polskiej zasady nowego, narzuczonego przez państwo stylu, nazwanego **realizmem socjalistycznym** lub **socrealizmem**. Miał on obowiązywać we wszystkich dziedzinach sztuki, m.in. w literaturze, malarstwie, muzyce oraz filmie. Bohaterami powieści, dramatów i poezji mieli być od tej pory przedstawiciele „przodującej” klasy społecznej – robotnicy oraz chłopci. Polecono autorom tworzyć „dzieła”, w których mieli chwalać trud przodowników pracy, ambitne założenia planów gospodarczych i osiągnięcia nowej, „ludowej” władzy.

Każdy temat w sztuce socrealistycznej ulegał upolitycznieniu. Na przykład jeśli pisano o miłości, to często o miłości robotnika (najlepiej przodownika pracy) do robotnicy (np. traktorzystki). Celom politycznym służyły dzieła wychwalające „geniusz ojca ludzkości” – Stalina czy naszego rodzimego „przyjaciela dzieci” – Bieruta.

Znaleźli się twórcy o uznanym dorobku, którzy włączyli się w nowy nurt socjalistycznej kultury, m.in.: **Władysław Broniewski**, **Tadeusz Borowski**, **Julian Przyboś**, **Julian Tuwim** czy **Antoni Słonimski**. Obok uznanych sław pojawili się nowi. Byli to m.in. pisarze – **Roman Bratny** i **Wojciech Żukrowski** oraz malarze – **Juliusz Krajewski** i **Aleksander Kobzdej**, realistycznie przedstawiający sylwetki górników, murarzy i rolników.

Wkrótce sztuka mająca cechy agitacji politycznej ogarnęła radio, prasę, kino i teatr.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Julian Przyboś „Do robotnicy” (fragment wiersza)

W hali fabrycznej, aleją z rąk do rąk
rosnącego żelaza,
rosnącego do ostrego szczytu:
do pocisku,
szedłem, jakbym rozstrzygał, spawając
marzenie i siłę,
jak nadać im wspólny kształt
bronii. (...)

Pozdrawiam cię, palaczko, szara gwiazdo iskier
Twoja dłoń, odjęta od żaru, moją od pióra znalazła,
Abym pisał wszystkimi uściśniętymi rękami.

Władysław Broniewski „Słowo o Stalinie” (fragment poematu)

Wszędzie na świecie, gdzie sięga przemoc pieniądza,
bagnet żołdaka i pałka policjanta, ludzie walczą i będą
zwyciężali z imieniem STALINA.
Setki milionów ludzi wołają: STALIN! STALIN! STALIN!

3. Przykłady socrealizmu w sztukach plastycznych:
(A) Aleksander Kobzdej *Podaj cegłę*, 1950 r. ;
(B) Juliusz Krajewski *Dziękujemy traktorzyście*, 1950 r.

4. Budowa Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie – przykład architektury socrealistycznej, 1955 r.

Większość twórców tego okresu była związana z socrealizmem. Nieliczni tylko odsunęli się od głównego nurtu życia artystycznego i zajęli się trudniejszymi do upolitycznienia dziedzinami, np. wielu literatów zaczęło w tych latach tłumaczyć literaturę obcą.

Państwo, opanowując kulturę i sztukę, chciało narzucić swoim obywatelom nowy, socjalistyczny sposób pojmowania otaczającego świata, w którym najważniejszą rzeczą miała być realizacja planu produkcyjnego czy terminowe zebranie plonów z pól, a nie własne ambicje i plany życiowe.

TO JEST WAŻNE

- Do szkół wprowadzono nowe programy nauczania, zalecające nauczycielom wychowywanie młodzieży w duchu marksistowsko-leninowskim.
- Na wzór sowiecki wprowadzano w kulturze polskiej zasady nowego, narzuconego przez państwo stylu, nazwanego realizmem socjalistycznym lub socrealizmem.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jakie były cele socrealizmu?
2. Wymień głównych przedstawicieli polskiego socrealizmu.

7. OD PAŹDZIERNIKA '56 DO GRUDNIA '70

Co to był stalinizm? W czym się on przejawiał w Polsce?

Przypomnij, jakie były skutki realizacji pierwszych powojennych planów gospodarczych.

WYDARZENIA POZNAŃSKIE

Z biegiem lat 50. pogłębiały się trudności gospodarcze kraju. Były one spowodowane przede wszystkim brakami surowców do produkcji. Ciągłe niedostateczne było zaopatrzenie rynku w podstawowe artykuły. Skutkiem było ubożenie ludności, głównie robotników. Powodowało to wzrost niezadowolenia w społeczeństwie i krytykę działaczy partyjnych odpowiedzialnych za gospodarkę.

28 czerwca 1956 roku rozpoczęła się w Poznaniu wielka manifestacja robotnicza pod hasłem „chleba i wolności”. Pod budynkiem Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego próbowano zatrzymać manifestantów strumieniami wody. W odpowiedzi manifestanci obrzucili budynek urzędu kamieniami i kostką brukową. Niebawem padły strzały – strzelano w tłum z budynku urzędu. Byli zabici i ranni. Zdeterminowani demonstranci zaczęli wznosić barykady i rozbrajać pojawiające się na ulicach oddziały wojska.

Z rozkazu najwyższych władz partii i państwa do Poznania wprowadzono wojska pancerne, których celem było stłumienie robotniczego wystąpienia. Żołnierzom tłumaczono, że muszą zdławić rozruchy wywołane przez „imperialistycznych agentów”. Walki uliczne trwały całą noc.

W trakcie zajęć zginęły 73 osoby, a 800 zostało rannych. Wielu robotników aresztowano. Oficjalna propaganda państwowa twierdziła, że walki uliczne zorganizowali „obcy agenci” i „wrogowie klasy robotniczej”. Władze zrozumiały jednak, że społeczeństwa nie da się dłużej utrzymać w ślepym posłuszeństwie. Zmiany były konieczne i nieuchronne.

1. Czołgi Wojska Polskiego na ulicach Poznania, VI 1956 r.

Pozytywne skutki „Poznańskiego czerwca”

- Uznanie przez władze, po długich debatach, słuszności postulatów robotniczych.
- Krytyczna ocena wyników planu sześcioletniego.
- Wymuszenie obietnicy zmiany stosunku władz do byłych żołnierzy AK i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.
- Zapoczątkowanie demokratyzacji życia w Polsce.

2. Władysław Gomułka (1905–1982), polityk, działacz komunistyczny, I sekretarz KC PPR (1943–1948), I sekretarz KC PZPR (1956–1970), poseł na Sejm Ustawodawczy oraz na Sejm PRL

GOMUŁKA PIERWSZYM SEKRETARZEM PARTII

W październiku, w atmosferze oczekiwania na zasadnicze zmiany, stanowisko I sekretarza KC PZPR powierzono wypuszczonemu z więzienia Władysławowi Gomułce.

Czy wiesz, że...

W październiku 1956 roku, po objęciu władzy przez Władysława Gomułkę, podjęto starania w sprawie desowietyzacji kadr dowódczych w Wojsku Polskim. Na tej fali Polskę opuściło 32 generałów i pułkowników sowieckich, m.in. Konstanty Rokossowski – marszałek Polski, który zajmował stanowisko ministra obrony narodowej, oraz Stanisław Popławski – dowódca 1. Armii Wojska Polskiego, a po wojnie dowódca wojsk lądowych, główny inspektor wyszkolenia bojowego Wojska Polskiego i wiceminister obrony narodowej.

Gomułka oficjalnie skrytykował okres stalinizmu w Polsce. Zapowiedział także wprowadzenie nowych metod sprawowania władzy. W oczach opinii społecznej urósł on do rangi bohatera narodowego, któremu udało się powstrzymać Rosjan od interwencji i który zapowiadał demokratyczne zmiany w Polsce. Przyjaźń z ZSRS pozostała jednak fundamentem polskiej polityki zagranicznej.

ZMIANY W POLITYCE WEWNĘTRZNEJ

Sytuacja w kraju ulegała stopniowo zmianie. Zlikwidowano specjalne sklepy dla uprzywilejowanych, a Polacy znów mogli legalnie posiadać obce waluty i złoto. Wytoczono także procesy najbardziej zwyrodniałym oprawcom więziennym. Aby zjednać sobie społeczeństwo, władze zadbały o poprawę stosunków z Kościołem. Wkrótce zwolniono prymasa Wyszyńskiego, a także pozostających w więzieniach biskupów. Przywrócono również zlikwidowane wcześniej w szkołach lekcje religii.

Już w końcu lat 50., kiedy władze umocniły swoją pozycję w społeczeństwie, pozytywne przemiany w Polsce zostały zahamowane. Zaostrzono ponownie kurs wobec Kościoła, organizując konkurencyjne dla obchodów 1000-lecia chrztu Polski, obchody 1000-lecia państwa polskiego. Wprowadzono

Radio Wolna Europa

Rozgłośnia radio Wolna Europa została uruchomiona w 1952 roku w Monachium, a finansowały ją Stany Zjednoczone. Kilkanaście razy dziennie nadawała dzienniki w językach krajów, które znalazły się po wojnie w radzieckiej strefie wpływów. Przez długie lata dyrektorem sekcji polskiej radia był Jan Nowak-Jeziorański. Oprócz dzienników nadawano audycje publicystyczne, poświęcone w dużej mierze aktualnej sytuacji politycznej panującej w kraju. Redaktorzy radia starali się rzetelnie informować o sytuacji wewnętrznej i sprawach międzynarodowych, co było przyczyną zaciekłych ataków władz komunistycznych, które próbowały wszelkimi sposobami udowodnić, że radio monachijskie kłamie. Ponieważ władze państw demokracji ludowej często nie podawały wielu informacji (uważanych za niewygodne lub godzące w rację stanu) do wiadomości publicznej, radio Wolna Europa pozostawało często jedynym polskojęzycznym ich źródłem. W pewnym momencie władze zdały sobie sprawę, że radio ma wielu polskich słuchaczy. Najpierw więc zabroniono słuchania jego audycji, a gdy to nie poskutkowało, postanowiono je zagłuszać. Nie przyczyniło się to jednak do spadku zainteresowania audycjami.

Wiele demaskujących nową władzę audycji powstało po ucieczce na Zachód wysokiego funkcjonariusza Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Józefa Światły. Od 1954 roku Światło rozpoczął cykl audycji w radiu Wolna Europa, w których demaskował skrywane przed społeczeństwem tajemnice komunistycznych przywódców Polski. Były funkcjonariusz mówił o uzależnieniu komunistycznych władz od Kremla, o bezprawiu i torturach, o walce z Kościołem, o korupcji oraz o sposobie życia najwyższych działaczy partyjnych w państwie, którzy opływali w dostatki. Władze przerażone informacjami, które ujawnił Światło, rozpoczęły wkrótce czystki w aparacie bezpieczeństwa.

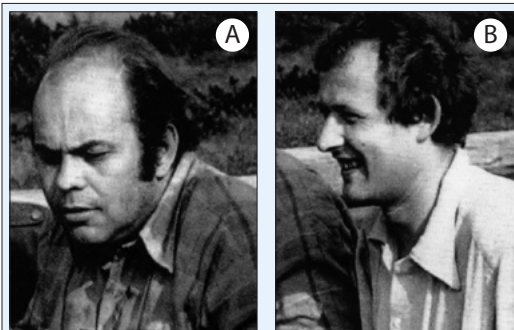
niekorzystne dla Kościoła przepisy podatkowe, a także utrudniano czy wręcz uniemożliwiano budowę nowych świątyń. Surowsza cenzura nie dopuszczała do publikacji jakichkolwiek artykułów krytycznych wobec władz. Stopniowo także władze ograniczyły kontakty Polski z krajami zachodnimi.

OKRES ZASTOJU

Intensywnie rozwijany przemysł maszynowy i zbrojeniowy oraz hutnictwo i górnictwo pozwoliły na zwiększenie zatrudnienia w pierwszych latach rządów Gomułki. Wówczas także wyraźnie wzrosły dochody ludności. Sytuacja ta nie trwała jednak długo i już w połowie lat 60. zaczęły pojawiać się pierwsze oznaki kryzysu gospodarczego. Wkrótce objął on wszystkie działy produkcji przemysłowej. Oznakom kryzysu gospodarczego towarzyszyły konflikty w środowisku partyjnym. Krytycznie nastawieni działacze partyjni dążyli do zmian w systemie rządzenia państwem i zarządzania w gospodarce. Ich dążeniom sprzeciwiała się rządząca ekipa, oskarżając reformatorów o tzw. rewizjonizm. Sam Gomułka, zamknięty w iluzorycznym świecie działaczy partyjnych, zebrani i niekończących się narad, zapowiadał rozprawę z inteligencją coraz głośniej krytykującą stagnację w kraju. Ogromny wpływ na sytuację w Polsce miał także atak Izraela na kraje arabskie w czerwcu 1967 roku. W ślad za ZSRS kierownictwo polskie poparło Arabów i przystąpiło do antyizraelskiej i antyżydowskiej nagonki.

WYDARZENIA MARCA 1968 ROKU

Nastroje demokratyczne w Polsce nasiliły się na skutek wydarzeń, które rozegrały się w Czechosłowacji w 1968 roku. Dla inteligencji warszawskiej okazją do manifestowania swych przekonań było przedstawienie *Dziadów* **Adama Mickiewicza**, które cieszyło się ogromną popularnością. Wkrótce władze, które wielkie zainteresowanie spektaklem przypisywały antyrosyjskim wątkom dramatu, w obawie przed wzrostem nastrojów antyrządzieckich zdecydowały o zdjęciu 30 stycznia 1968 roku dramatu ze sceny. W obronie *Dziadów* pod warszawskim pomnikiem Adama Mickiewicza zorganizowano manifestację, podczas której zbierano podpisy pod żądaniem przywrócenia przedstawień.

3A. Jacek Kuroń (1934–2004), polityk i historyk, jeden z przywódców opozycji w okresie PRL, współzałożyciel Komitetu Obrony Robotników (KOR), dwukrotny minister pracy i polityki społecznej (1989–2001), poseł na Sejm RP

3B. Adam Michnik (ur. 1946), publicysta, eseista, pisarz, historyk i działacz polityczny, poseł na Sejm RP. Należał do głównych organizatorów antykomunistycznej opozycji w PRL (1968–1989). Od 1989 r. redaktor naczelny „Gazety Wyborczej”

4. Marzec 1968 r. – wiec studentów przed Biblioteką Uniwersytetu Warszawskiego

Za udział w manifestacji usunięto z Uniwersytetu Warszawskiego studentów – **Adama Michnika i Henryka Szlajfera**. W ich obronie na dziedzińcu uniwersytetu 8 marca 1968 roku zorganizowano wiec. Kiedy jego uczestnicy rozchodzili się już do domów, oddziały milicji zaatakowały studentów pałkami. Rozpoczęły się aresztowania. Ich ofiarą padli m.in. **Jacek Kuroń i Karol Modzelewski**.

Do akcji przystąpiła oficjalna propaganda. Studentów uniwersytetu i popierających ich studentów politechniki ostro skrytykowano. Winą za „bałamucenie” polskiej młodzieży obarczono **Żydów**. Spowodowało to nasilenie wieców. Znowu manifestowała młodzież akademicka w Warszawie oraz we Wrocławiu, Gdańsku, Poznaniu, Łodzi i Lublinie. Wszędzie wystąpienia młodzieży były brutalnie tłumione przez milicję. Wielu studentów biorących udział w wiecach i manifestacjach usunięto z uczelni.

W odpowiedzi na demonstracje młodzieży działacze partyjni organizowali w fabrykach kontrwiece poparcia dla władz, na których pod wpływem propagandy robotnicy wyrażali swoje oburzenie postawą studentów. Domagali się zaprzestania manifestacji, a winą za nie obarczali „syjonistów i imperialistów”. Nasiliła się także antyinteligencka i antyżydowska nagonka w prasie, radiu i telewizji.

Wkrótce po uspokojeniu sytuacji zaczęto zwalniać z uczelni, instytucji naukowych i kulturalnych ludzi pochodzenia żydowskiego. Polskich Żydów na skalę niespotykaną od czasów hitlerowskich dotknęły masowe represje. Zmuszano ich do zrzekania się polskiego obywatelstwa i wyjazdu za granicę. W sumie opuściło wówczas Polskę ok. 15 tys. Żydów i Polaków żydowskiego pochodzenia, w tym uznane autorytety w wielu dziedzinach, m.in. reżyser Aleksander Ford i filozof **Leszek Kołakowski**.

Wyjazdy z Polski ludności pochodzenia żydowskiego po 1968 roku były kolejną falą emigracji Żydów z ziem polskich po II wojnie światowej. W latach 1944–1947 oraz 1957–1959 wielu Żydów opuściło Polskę, z jednej strony w nadziei na lepszą przyszłość w odradzającym się państwie Izrael, z drugiej w obawie przed antysemityzmem, który przejawiał się m.in. tzw. pogromem kieleckim. Jednak wielu Żydów zasymilowało się ze społecznością polską i piastowało w Polsce ważne stanowiska, zarówno w administracji rządowej, jak i w partii, wojsku oraz odgrywało ważną rolę w polskich kręgach naukowych i kulturalnych. Po wojnie powstało wiele instytucji i organizacji żydowskich, m.in. Państwowy Teatr Żydowski czy Centralny Komitet Żydów Polskich. W Polsce w latach 60. XX wieku mieszkało jeszcze ok. 40000 obywateli pochodzenia żydowskiego. Polscy Żydzi włożyli ogromny wkład w rozwój polskiej nauki, kultury i gospodarki, z drugiej jednak strony bywali uwikłani w stalinowski aparat terroru piastując ważne stanowiska w Urzędzie Bezpieczeństwa, milicji, sądownictwie i prokuraturze. I właśnie ten fakt postanowili wykorzystać

5. Marzec 1968 r. – wiec antyżydowski zorganizowany przez władze komunistyczne w jednej z fabryk

antysemici skupieni wokół Mieczysława Moczar – ministra spraw wewnętrznych w latach 1964–1968. Moczar rozpętując antysemicką nagonkę skutkującą masowymi wyjazdami polskich Żydów z kraju, pozbywał się z szeregów władz partyjnych i państwowych konkurentów w wyścigu do stanowisk, władzy i zaszczytów, wyrządzając jednocześnie niepowetowaną stratę polskiej nauce, kulturze i gospodarce, które traciły w większości lojalnych i oddanych państwu obywateli, znakomitych twórców, badaczy i specjalistów pochodzenia żydowskiego. Jednocześnie, po raz kolejny, ucierpiał wizerunek Polski na arenie międzynarodowej, Polski postrzeganej jako kraj antysemicki, w którym nie ma miejsca dla ludności żydowskiej, nawet tej o wysokich kwalifikacjach i uzdolnieniach, która wiernie służyła swojemu państwu.

6. Robotnicy niosący ciało Zbyszka Godlewskiego – pracownika gdyńskiej stoczni zastrzelonego przez milicję podczas protestów w Gdańsku, 17 XII 1970 r.

POGŁĘBIANIE SIĘ KRYZYSU GOSPODARCZEGO

W latach 60. ciągle nie udawało się przezwyciężyć trudności gospodarczych. Wzrost produkcji przemysłowej i rolniczej był niewystarczający, a płace wzrastały bardzo nieznacznie. Nie podnosił się więc poziom życia Polaków. Z czasem kryzys gospodarczy pogłębił się. Główną przyczyną zahamowania rozwoju gospodarczego były sztywne ceny, regulowane przez państwo, a nie przez rynek, których ze względów politycznych latami nie zmieniano. Taka sytuacja groziła zupełnym załamaniem systemu finansów państwa.

WYDARZENIA GRUDNIA 1970 ROKU

12 grudnia 1970 roku rząd podjął decyzję o wprowadzeniu z dnia na dzień znacznie wyższych cen na kilkadziesiąt grup towarów, w tym na żywność. Podwyższenie cen na towary codziennego użytku spowodowało ogromne oburzenie społeczeństwa.

14 grudnia ok. 3000 pracowników Stoczni Gdańskiej zebrało się na wiecu z żądaniem cofnięcia podwyżek cen i wzrostu najniższych płac. Wobec braku reakcji ze strony dyrekcji stoczni robotnicy ruszyli w stronę budynku Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku. Po drodze tłum demonstrantów znacznie wzrósł i wkrótce doszło do pierwszych starć z oddziałami milicji. Wydarzenia potoczyły się bardzo szybko. Manifestanci zaatakowali gmach Komitetu, a gdy przeciwko robotnikom „robotnicza władza” skierowała nowe oddziały milicji i wojska, padły pierwsze ofiary śmiertelne.

15 grudnia rozpoczął się strajk w Stoczni Gdańskiej i kilku innych zakładach Gdańska. Następnego dnia do strajkujących przyłączyli się robotnicy ze Szczecina, Słupska i Elbląga. Demonstrowano także na ulicach. W odpowiedzi władze aresztowały kilka tysięcy demonstrantów i przywódców strajkujących zakładów. Wielu dotkliwie pobito na posterunkach milicji. By ograniczyć rozprzestrzenianie się protestów, w większych miastach Wybrzeża wyłączono telefony. Władze zaapelowały także do strajkujących i demonstrujących o powrót do pracy.

Gdy zgodnie z apelem władz 17 grudnia mieszkańcy Trójmiasta udawali się do pracy w Gdyni, wojsko otworzyło do nich ogień. Zginęło 18 osób, a kilkaset zostało rannych. W tym samym czasie ginęli ludzie w starciach z milicją w Szczecinie.

EDWARD GIEREK SEKRETARZEM PARTII

Chcąc ratować sytuację, Komitet Centralny PZPR całą winą za zaistniałą sytuację obarczył Gomułkę i kilku jego najbliższych współpracowników. Zostali oni niebawem usunięci z kierownictwa partii. Funkcję I sekretarza KC PZPR objął partyjny działacz z Górnego Śląska **Edward Gierek**.

Strajki wygasły dwa miesiące później, gdy w końcu nowe władze cofnęły podwyżki. Sytuacja w kraju uspokoiła się. Bilans zajść na Wybrzeżu był tragiczny: 45 zabitych, ok. 1100 rannych i prawie 3000 aresztowanych.

6. Edward Gierek (po lewej) i Leonid Breżniew – przywódca ZSRS, lata 70. XX w.

TO JEST WAŻNE

- W trakcie zbrojnego dławienia przez władze komunistyczne 28 czerwca 1956 roku w Poznaniu wielkiej manifestacji robotniczej pod hasłem „chleba i wolności”, zginęły 73 osoby, a 800 zostało rannych. Wielu robotników aresztowano.
- W połowie lat 60. zaczęły pojawiać się pierwsze oznaki kryzysu gospodarczego.
- Po ataku Izraela na kraje arabskie w czerwcu 1967 roku kierownictwo polskie poparło Arabów i przystąpiło do antyizraelskiej i antyżydowskiej nagonki. W marcu 1968 roku miały miejsce tzw. wydarzenia marcowe.
- W grudniu 1970 roku w Gdańsku, Gdyni, Elblągu, Słupsku i Szczecinie, miały miejsce strajki i demonstracje robotników protestujących przeciwko podwyższeniu cen na towary codziennego użytku. Przeciwko robotnikom użyto wojska i milicji, które zabiły kilkadziesiąt osób, a kilkaset raniły.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień przyczyny „poznańskiego czerwca”.
2. Kiedy i dlaczego W. Gomułka utracił władzę w partii? Kiedy i w jakich okolicznościach ją odzyskał?
3. Jakie zdarzenia zapoczątkowały antysemitkę i antyinteligentką nagonkę w marcu 1968 roku?
4. Opisz następstwa wydarzeń marca 1968 roku.
5. Jakie były skutki wydarzeń na Wybrzeżu w 1970 roku?

8. ŻYCIE NA KREDYT – RZĄDY EDWARDA GIERKA

W jakich okolicznościach Gierek został I sekretarzem KC PZPR?
Przypomnij etapy rozwoju gospodarczego powojennej Polski.

SYTUACJA GOSPODARCZA

Cofnięcie podwyżek oraz styl działania nowych władz pozwoliły Gierkowi szybko uzyskać poparcie robotników. W ograniczonym stopniu nowego szefa partii poparły także środowiska inteligenckie i katolickie, po tym, jak złagodowano cenzurę oraz zezwolono na budowę nowych kościołów. Władze zmodyfikowały także uchwalony wcześniej plan gospodarczy. Aby zrealizować ambitne plany, zaciągnięto ogromne pożyczki, głównie w państwach zachodnich, które udzielały ich bardzo chętnie, tym bardziej, że państwo polskie gwarantowało ich zwrot. Na efekty nie trzeba było długo czekać. Na początku lat 70. zdecydowanie poprawiła się sytuacja materialna społeczeństwa i po raz pierwszy od wielu lat sklepy były obficie zaopatrzone. Dzięki wzrostowi płac kupowano więcej żywności i artykułów uchodzących do tej pory za luksusowe. Budowano też znacznie więcej mieszkań, a na drogach pojawiły się samochody produkowane na licencji włoskiej firmy FIAT, będące symbolem polskiej motoryzacji.

1. FIAT 126p – samochód produkowany w Bielsku-Białej od 6 VI 1973 r. – symbol „sukcesu gospodarczego” PRL za rządów Edwarda Gierka

Czy wiesz, że...

W latach 60. i 70. banany, pomarańcze i cytryny były symbolem luksusu. Trzeba było nie lada wysiłku, żeby je kupić. Uważane za wyjątkowy rarytas były sprowadzane do kraju jedynie tuż przed Bożym Narodzeniem i Wielkanocą. W okresie tym prasa codzienna na bieżąco informowała o statkach pełnych owoców, które właśnie opuściły porty w ciepłych krajach i zmierzają do Polski. Gdy już przybyły, rozładowywano je w asyście dziennikarzy, którzy z wielkim przejęciem opisywali to ważne dla kraju wydarzenie. Władze, które nie były w stanie zagwarantować stałych dostaw owoców, starały się przekonać społeczeństwo do spożywania kiszonej kapusty. Tłumaczono, że kiszona kapusta zawiera więcej witaminy C niż jakikolwiek owoc cytrusowy. Mimo usilnych starań władz ludzie woleli jednak cytrusy i banany od kapusty.

Ciągle jednak import był znacznie wyższy od eksportu, co powodowało stały wzrost zadłużenia kraju. Pierwsze oznaki kryzysu w gospodarce pojawiły się już w 1974 roku. Okazało się bowiem, że wydajność pracy nie wzrastała w ostatnich latach proporcjonalnie do wzrostu wynagrodzeń. W gospodarce stosowano przestarzałe technologie, produkcja stała się energo- i materiałochłonna, co powodowało, że polskie wyroby były mało konkurencyjne na rynkach zagranicznych. Do złego stanu gospodarki przyczyniała się również niekorzystna, narzucona przez ZSRS, wymiana handlowa z krajami socjalistycznymi oraz wzajemne rozliczenia, korzystne dla strony sowieckiej.

WYDARZENIA CZERWCA 1976 ROKU

Wkrótce trudności gospodarcze Polski spowodowały spadek stopy życiowej ludności. Ponownie opustoszały półki sklepowe, a władze, aby ratować sytuację, podjęły decyzję o podwyżkach cen. W czerwcu 1976 roku ogłoszono, że ceny żywności wzrosną średnio o kilkadziesiąt procent.

Na wieść o tak drastycznych podwyżkach cen, w sytuacji, gdy przez ostatnie lata propaganda komunistyczna wmawiała społeczeństwu, że stan gospodarki kraju jest znakomity, w wielu polskich fabrykach wybuchły strajki. Robotnicy domagali się przede wszystkim cofnięcia podwyżek. Jako jedni z pierwszych zaprotestowali pracownicy fabryki traktorów w Ursusie, podwarszawskim mieście (obecnie dzielnica Warszawy), którzy nie doczekawszy się reakcji władz na złożoną petycję, wyszli poza teren zakładu. Kiedy zorientowali się, że telefony w mieście zostały wyłączone, postanowili o swoich żądaniach poinformować kraj, blokując ważną linię kolejową Warszawa-Poznań. Wracających do domów manifestantów zaatakowała milicja. Aresztowano ok. 300 osób.

2. Protest na ulicach Radomia, VI 1976 r.

Strajki i demonstracje wybuchły także w Radomiu, gdzie zdesperowani manifestanci podpalili budynek Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Do tłumienia demonstracji władze użyły specjalnych oddziałów milicji, tzw. **ZOMO (Zmotoryzowane Oddziały Milicji Obywatelskiej)** – oddziały szkolone do rozpędzania manifestacji i demonstracji, które użyły pałek, gazów łzawiących i petard. Wprawdzie nikt nie zginął, ale wielu demonstrantów aresztowano. Kilkuset z nich pobito na komisariatach w trakcie przesłuchań. Niektórym wytoczono procesy, w których posłuszni partii sędziowie ferowali nawet 10-letnie wyroki więzienia. Pod wpływem protestów władze cofnęły zapowiedzianą podwyżkę cen.

UAKTYWNIENIE OPOZYCJI

Działania milicji wywołały protesty Kościoła i środowisk opozycyjnych. W 1976 roku szczególnie silnie uaktywniła się opozycja wśród inteligencji, stłumiona przez władze po wydarzeniach 1968 roku. We wrześniu 1976 roku ogłoszono Apel do społeczeństwa i władz PRL. Informowano w nim o utworzeniu **Komitetu Obrony Robotników (KOR)**. Apel podpisali m.in. **Jacek Kuroń, Stanisław Barańczak, Antoni Macierewicz i Jerzy Andrzejewski**, którzy zostali także członkami-założycielami KOR-u.

KOR wspierał rodziny represjonowanych i sądzonych robotników, udzielał im pomocy materialnej i prawnej, prowadził zbiórki pieniędzy, dzięki którym rodziny osadzonych w więzieniach mogły przetrwać ten czas. W obronie osób represjonowanych zwrócił się również do Edwarda Gierka osobiście prymas Stefan Wyszyński

oraz przedstawiciele opozycji, autorzy tzw. Listu 14, m.in. **Jan Olszewski** i **Stefan Kisielewski**.

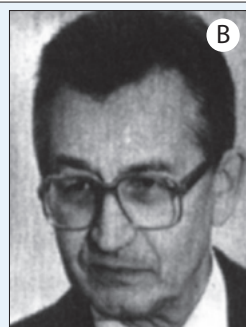
Równocześnie powstawały inne, niezależne od władz organizacje, które za cel obrały sobie walkę metodami politycznymi z komunistami. Jedną z pierwszych była **Konfederacja Polski Niepodległej (KPN)**, odwołująca się do tradycji przedwojennych piłsudczyków, kierowana przez historyka **Leszka Moczulskiego**.

KU KATASTROFIE GOSPODARCZEJ

Zadłużenie zagraniczne kraju w końcu lat 70. wzrastało dramatycznie. Zaciągnię-

A

B

3A. Jan Olszewski (ur. 1930), polityk, adwokat i publicysta. Działacz opozycji i obrońca w procesach politycznych w okresie PRL, premier RP (1991–1992), poseł na Sejm RP

3B. Leszek Moczulski (ur. 1930), dziennikarz, polityk i historyk. Działacz opozycji w okresie PRL, Współzałożyciel Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela, założyciel i wieloletni przywódca Konfederacji Polski Niepodległej, poseł na Sejm RP

TEKST ŹRÓDŁOWY

Fragment apelu Komitetu Obrony Robotników do społeczeństwa i władz PRL z 23 IX 1976 r.

Robotniczy protest przeciw wygórowanym podwyżkom, który był wyrazem postawy całego niemal społeczeństwa, pociągnął za sobą brutalne prześladowania. W Ursusie i innych miastach bito, kopano i masowo aresztowano demonstrantów. Najszerzy zasięg miało wyrzucanie z pracy, co prócz aresztowań szczególnie uderzyło w rodziny represjonowanych.

Stosowanie represji z reguły związane było z łamaniem prawa przez organa władzy. Sądy wydawały orzeczenia bez materiału dowodowego, z pracy wyrzucano, naruszając przepisy kodeksu pracy. Nie cofnięto się przed wymuszaniem przemocą zeznań. (...) Ofiary obecnych represji nie mogą liczyć na żadną pomoc i obronę ze strony instytucji do tego powołanych, np. związków zawodowych, których rola jest żałosna. (...)

Dlatego niżej podpisani zawiązują Komitet Obrony Robotników celem zainicjowania wszechstronnych form obrony i pomocy. Niezbędna jest pomoc prawna, finansowa, lekarska. Niemniej istotna jest pełna informacja o prześladowaniach. Jesteśmy przekonani, że jedynie publiczne ujawnienie poczynań władzy może być skuteczną obroną. Dlatego m.in. prosimy wszystkich, którzy ulegli prześladowaniom lub wiedzą o nich, o przekazanie członkom Komitetu wiadomości na ten temat. (...).

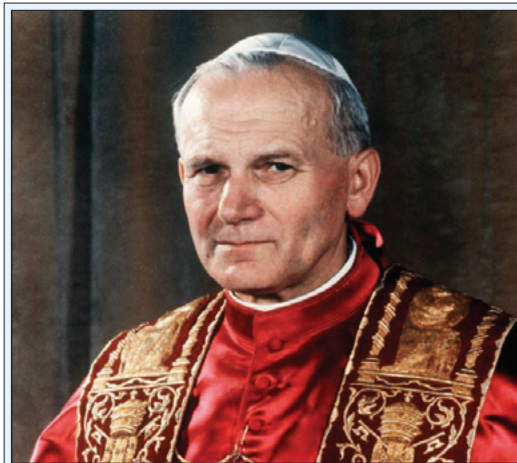
tych pożyczek nie można było spłacić, ponieważ znaczna ich część została przeznaczona na bezpośrednią konsumpcję, a nie na inwestycje w gospodarce. Wiele inwestycji było nieprzemysłanych. Zainwestowano ogromne środki w przemysł ciężki, a nie inwestowano prawie w ogóle w nowe, rozwijające się na świecie dziedziny gospodarki, np. związane z przemysłem elektronicznym. Tempo produkcji przemysłowej i rolniczej oraz poziom życia społeczeństwa stale się obniżały.

Władze zaostrzały swój złagodzony na początku lat 70. stosunek do opozycji. W maju 1977 roku funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa zamordowali w Krakowie studenta, działacza opozycji i współpracownika KOR-u **Stanisława Pyjasa**. Uwięziono także 12 czołowych działaczy tej organizacji.

POLAK – PAPIEŻEM

Wielkim zaskoczeniem dla komunistycznych władz Polski był wybór na papieża 16 października 1978 roku Polaka, arcybiskupa krakowskiego, kardynała **Karola Wojtyły**, który przyjął imię **Jan Paweł II**. Społeczeństwo polskie wiązało z wyborem Polaka ogromne nadzieje, w przeciwieństwie do przerażonych władz.

Po długotrwałych dyskusjach władz z episkopatem w 1979 roku Jan Paweł II przybył do Polski z pielgrzymką. Na spotkania z papieżem przychodziły setki tysięcy wiernych, którzy po raz pierwszy od dziesięcioleci mogli jawnie manifestować długo tłumione patriotyczne uczucia. Jego pierwsza pielgrzymka była zapewne dla wielu impulsem do upomnienia się o sprawiedliwość i poszanowanie godności ludzkiej, o niepodległość i demokrację dla polskiego narodu.

4. Jan Paweł II (1920–2005), właśc. Karol Józef Wojtyła. Duchowny rzymskokatolicki, arcybiskup krakowski, kardynał, 264. papież i 6. Suwerenny Władca Państwa Watykańskiego (1978–2005), błogosławiony Kościoła katolickiego; poeta, dramaturg i pedagog

TEKST ŹRÓDŁOWY

Fragment homilii Ojca Świętego wygłoszonej na Placu Zwycięstwa (obecnie Placu Józefa Piłsudskiego) w Warszawie, podczas pierwszej pielgrzymki do Polski w czerwcu 1979 r.

(...) Na ilu to miejscach Europy i świata przemawiał swoją śmiercią (żołnierz polski – przyp. autorów), że nie może być Europy sprawiedliwej bez Polski niepodległej na jej mapie? Na ilu to polach walk świadczył o prawach człowieka wpisanych głęboko w nienaruszalne prawa narodu, ginąc „za wolność naszą i waszą”? (...)

I wołam, ja, Syn polskiej ziemi, a zarazem ja: Jan Paweł II papież (...) wołam wraz z Wami wszystkimi: Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój! I odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!

Amen

PRZEŁOMOWY ROK 1980

Rok 1980 przyniósł społeczeństwu polskiemu dalsze pogorszenie zaopatrzenia, bezradność władz i lawinowo już narastający kryzys gospodarczy. Ekipa rządząca po raz kolejny uznała, że ratunkiem dla gospodarki będą skokowe podwyżki cen żywności i podstawowych artykułów codziennego użytku. Jednak bezpośrednią przyczyną wybuchu strajków w całej Polsce latem 1980 roku była podwyżka cen na produkty spożywcze w stołówkach i bufetach zakładowych.

Władze, po tragicznych doświadczeniach minionych lat, nie zdecydowały się na użycie siły. Jednocześnie nie podjęły też żadnych innych działań, które mogłyby doprowadzić do zakończenia strajków. A do protestów przyłączały się wciąż nowe zakłady. 14 sierpnia 1980 roku rozpoczęła strajk sławna po wydarzeniach 1970 roku

Stocznia Gdańska. Protest stoczniovców miał się okazać końcem ekipy Edwarda Gierka i początkiem końca PRL-u.

Czy wiesz, że...

Po zakończeniu II wojny światowej na emigracji w Europie Zachodniej pozostało ok. 600 tys. Polaków, wśród których znajdowało się wielu oficerów, dziennikarzy, aktorów, pisarzy i artystów. Z ich inicjatywy wkrótce zaczęły powstawać emigracyjne instytucje kulturalne i naukowe. Najwięcej takich ośrodków powstało w Londynie i Paryżu. Z czasem na Zachód zaczęli przybywać twórcy, którzy nie mogli pogodzić się z komunistycznymi porządkami w kraju. W 1951 roku wolność wybrał pisarz i poeta – Czesław Miłosz, po 1956 roku m.in. pisarze – Leopold Tyrmand oraz Marek Hłasko, po 1981 roku – dramaturg Janusz Głowacki oraz pisarz Kazimierz Brandys. Aktywności polskich ośrodków na Zachodzie towarzyszyła wzmożona działalność wydawnicza – wolna, gdyż niezależna od cenzury. Największe zasługi w propagowaniu polskiej niezależnej kultury miał Instytut Literacki, założony przez publicystę Jerzego Giedroycia w Rzymie w 1946 roku (przeniesiony do Paryża w 1947 roku). W miesięczniku Instytutu Literackiego „Kultura” i w kwartalniku „Zeszyty Historyczne” – publikowała plejada polskich twórców: Witold Gombrowicz, Czesław Miłosz – laureat literackiej Nagrody Nobla z 1980 roku, Gustaw Herling-Grudziński i wielu, wielu innych. Dzieła drukowane na Zachodzie przemycano do Polski, gdzie zdobywały należny im rozgłos. Ich moralne przesłanie, które podkreślało rolę prawdy w życiu człowieka i społeczeństwa oraz kształtowanie postaw rzetelności i odpowiedzialności, przyczyniło się do zbudowania silniejszych więzi społecznych, które z kolei pozwoliły lepiej zorganizować się ludziom w walce z komunistyczną władzą.

TO JEST WAŻNE

- Na początku lat 70., po objęciu władzy przez ekipę Gierka, dzięki zaciągniętym pożyczkom przez Polskę na Zachodzie, zdecydowanie poprawiła się sytuacja materialna społeczeństwa.
- Kryzys gospodarczy spowodował spadek stopy życiowej, wybuchły strajki. Utworzono KOR i inne, niezależne od władz organizacje, które za cel obrały sobie walkę metodami politycznymi z komunistami.
- 16 października 1978 roku na papieża wybrano Polaka, który przyjął imię Jan Paweł II.

PYTANIA I POLECENIA

1. Na czym polegał „cud gospodarczy” Polski lat 70.?
2. Podaj przyczyny wystąpień robotniczych w czerwcu 1976 roku.
3. W jaki sposób organizacje opozycyjne wspierały robotników? Czym był KOR?
4. Czego obawiały się władze komunistyczne po wyborze Karola Wojtyły na papieża? Czy były to obawy uzasadnione?
5. Wymień przyczyny wystąpień robotniczych w sierpniu 1980 roku.

9. POLSKA LAT OSIEMDZIESIĄTYCH

Jaki wpływ na postawę społeczeństwa polskiego wobec władz komunistycznych miał wybór Karola Wojtyły na papieża?

STRAJKI W SIERPNIU 1980

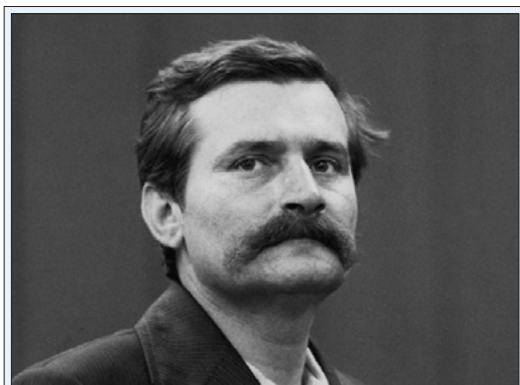
Od 14 sierpnia 1980 roku trwał strajk w Stoczni Gdańskiej, w trakcie którego robotnicy zawiązali komitet strajkowy i wysunęli pod adresem rządu wiele postulatów. Dwa dni później dyrekcja stoczni zgodziła się na realizację postulatu podniesienia płac, jednak komitet strajkowy nie rozwiązał się, uważając ustępstwa władz za niewystarczające. Kilka dni później powstał **Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS)**, skupiający strajkujących z różnych zakładów pracy Trójmiasta, z robotnikiem Stoczni Gdańskiej **Lechem Wałęsą** na czele. 17 sierpnia MKS ogłosił **21 postulatów strajkowych**, w których domagał się m.in.:

- utworzenia niezależnych od władz związków zawodowych,
- zagwarantowania prawa do strajku,
- zagwarantowania bezpieczeństwa strajkującym,
- przestrzegania wolności słowa i publikacji,
- uwolnienia wszystkich więźniów politycznych,
- poinformowania całego kraju o żądaniach strajkujących,
- przywrócenia do pracy osób zwolnionych po wydarzeniach lat 1970 i 1976,
- informacji o faktycznym stanie polskiej gospodarki.

Wkrótce międzyzakładowe komitety strajkowe zaczęły powstawać w Jastrzębiu Zdroju, Łodzi, Nowej Hucie, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu i wielu innych miastach. Mimo pewnego zaskoczenia strajki robotnicze szybko poparła również inteligencja, udzielając strajkującym robotnikom wszechstronnej pomocy i wsparcia, np. przy negocjacjach z władzami.

Władze zareagowały tym razem inaczej. Wprawdzie Gierek w oficjalnym telewizyjnym wystąpieniu nie zgodził się na realizację żadnego politycznego postulatu, ale zdecydował się na rozmowy ze strajkującymi. 21 sierpnia do Gdańska przybyła komisja rządowa z wicepremierem Mieczysławem Jagielskim, która rozpoczęła negocjacje z MKS-em. Trudne rozmowy robotników z władzą zakończyły się sukcesem strajkujących. 30 sierpnia podpisano **porozumienie w Szczecinie**, a 31 sierpnia, transmitowane przez telewizję na cały kraj, **porozumienie w Gdańsku**. Jednym z sygnatariuszy porozumienia w Gdańsku był Lech Wałęsa.

Kilka dni po zakończeniu rozmów z protestującymi robotnikami nastąpiły zmiany na szczytach komunistycznej władzy. Edward Gierek został pozbawiony funkcji I sekretarza partii. Na stanowisku tym zastąpił go **Stanisław Kania**.

1. Lech Wałęsa (ur. 1943), polityk i działacz związkowy, z zawodu elektryk. Współzałożyciel i pierwszy przewodniczący „Solidarności”, opozycjonista w okresie PRL. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej (1990–1995)

POWSTANIE SOLIDARNOŚCI

Tuż po zakończeniu strajku gdański MKS przekształcił się w komitet założycielski nowych związków zawodowych, na których istnienie zgodziły się władze, podpisując porozumienie. Miały to być związki niezależne od posłusznych władzy działaczy, zrzeszonych w **Centralnej Radzie Związków Zawodowych (CRZZ)**.

Wkrótce niezależne związki zawodowe zaczęły tworzyć się spontanicznie w całym kraju. 17 września gdański MKS wystąpił z propozycją stworzenia wspólnej organizacji związkowej, obejmującej cały kraj. Niebawem powstał jeden ogólnopolski **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” z Krajową Komisją Porozumiewawczą** i z Lechem Wałęsą na czele.

Nowy związek bardzo szybko zwiększał swą liczebność, gdyż ogromne rzesze Polaków traktowały „Solidarność” nie tylko jako związek zawodowy, który miał na celu obronę praw pracowniczych, ale jako ruch polityczny, pozostający w opozycji do komunistycznej władzy.

Władze czyniły wiele, aby rozbić jedność rodzącego się niezależnego ruchu związkowego. Próbowano skłócić działaczy inteligenckich z robotniczymi, utrudniano proces sądowej rejestracji nowego związku, starano się, zgodnie z instrukcjami płynącymi z Moskwy, zaostrzyć kurs wobec „Solidarności”. Mimo trudności, 10 listopada 1980 roku Sąd Najwyższy zatwierdził statut „Solidarności”.

W DRODZE DO STANU WOJENNEGO

Związek Sowiecki nie mógł zaakceptować powstania jawnie działającej opozycji w Polsce. Od momentu utworzenia „Solidarności” przywódcy sowieccy wywierali presję na władze polskie, aby te jak najszybciej się z nią rozprawiły. Już w listopadzie 1980 roku rozważano wprowadzenie w Polsce **stanu wojennego**.

Na razie jednak władze ograniczyły się do licznych akcji skierowanych przeciwko nowym związkom. Lekceważono pojawiające się w całym kraju postulaty płacowe, aresztowano pod fałszywymi zarzutami działaczy związkowych, a kilku dotkliwie pobito. Na terenie Polski odbywały się w tym czasie wielkie manewry wojsk Układu Warszawskiego. Były one widowym znakiem radzieckich nacisków na nasze władze. Działania tego rodzaju destabilizowały sytuację w kraju i prowokowały związkowców do kolejnych akcji strajkowych. Natomiast rząd w środkach masowego przekazu winą za destabilizację kraju obarczył NSZZ „Solidarność”.

2. Lech Wałęsa podpisuje w imieniu MKS dokument porozumienia gdańskiego. Obok niego siedzą: wicepremier Mieczysław Jagielski (po lewej) oraz I sekretarz KW PZPR w Gdańsku Tadeusz Fiszbach (po prawej)

3. Znak „Solidarności”

W tym czasie czołową postacią we władzach państwa stał się generał **Wojciech Jaruzelski**, który po Stanisławie Kani został I sekretarzem KC PZPR i premierem rządu.

5 września 1981 roku rozpoczął się pierwszy zjazd NSZZ „Solidarność”, która liczyła wówczas już 10 mln członków. W trakcie obrad uchwalono m.in. **Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej**, wzywające narody tej części świata do walki o wolne związki zawodowe i wolności obywatelskie. Przerażone możliwością utraty kontroli nad sytuacją, władze komunistyczne rozpoczęły intensywne przygotowania do wprowadzenia stanu wojennego.

Jesienią, wbrew wezwaniom działaczy związkowych, Polskę ogarnęła fala niekontrolowanych strajków, spowodowanych głównie stale pogarszającą się sytuacją mate-

4. Wojciech Jaruzelski (1923–2014), polityk, generał armii WP, działacz komunistyczny, prezydent PRL (1989) i prezydent RP (1989–1990), I sekretarz KC PZPR (1981–1989), prezes Rady Ministrów PRL (1981–1985), przewodniczący Rady Państwa PRL (1985–1989), poseł na Sejm PRL

TEKST ŹRÓDŁOWY

Posłanie I Zjazdu Delegatów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” do ludzi pracy Europy Wschodniej z września 1981 r.

Delegaci zebrani w Gdańsku na I Zjeździe Delegatów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” przesyłają robotnikom Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Rumunii, Węgier i wszystkich narodów Związku Radzieckiego – pozdrowienie i wyrazy poparcia.

Jako pierwszy niezależny związek zawodowy w naszej powojennej historii głęboko czujemy wspólnotę naszych losów. Zapewniamy, wbrew kłamstwu szerzonemu w waszych krajach, że jesteśmy autentyczną 10-milionową organizacją pracowników, powołaną w wyniku robotniczych strajków. Naszym celem jest walka o poprawę bytu wszystkich ludzi pracy. Popieramy tych z was, którzy zdecydowali się wejść na trudną drogę walki o wolny ruch związkowy. Wiemy, że już niedługo wasi i nasi przedstawiciele będą mogli się spotkać celem wymiany związkowych doświadczeń.

rialną społeczeństwa. Do władz „Solidarności” dochodziły sygnały o planach wprowadzenia stanu wojennego, jednak do końca nie wierzono, że komuniści po raz kolejny zdecydują się użyć siły, tym razem przeciw niemal całemu społeczeństwu.

STAN WOJENNY

W nocy z 12 na 13 grudnia 1981 roku władze wprowadziły w Polsce stan wojenny, o którym społeczeństwo dowiedziało się z telewizyjnego i radiowego przemówienia generała Jaruzelskiego. Do kierowania krajem powołano **Wojskową Radę Ocalenia Narodowego (WRON)**, na której czele stanął generał Jaruzelski. Wprowadzając stan wojenny na obszarze całego państwa, zawieszono działalność wielu organizacji społecznych, wprowadzono godzinę milicyjną, zablokowano połączenia telefoniczne, zmilitaryzowano zakłady pracy, a na ulicach pojawiły się czołgi i wojsko. Zagrożone strajkami

zakłady pracy otoczono wojskiem i milicją. W pierwszej dobie stanu wojennego internowano (aresztowano bez nakazu sądowego) ponad 3,5 tys. działaczy politycznych i związkowych, uznając ich za element wrogi państwu. Ogółem w czasie stanu wojennego zostało internowanych ponad 10 tys. osób.

Mimo bardzo sprawnej akcji władz w wielu miejscach wybuchły strajki przeciwko wprowadzeniu stanu wojennego. W większości wypadków zostały one jednak brutalnie stłumione przez ZOMO i oddziały wojska. Najtragiczniejszy przebieg miała **likwidacja strajku w kopalni „Wujek” w Katowicach**, podczas której 9 górników zostało zabitych, a kilkudziesięciu rannych.

Wprowadzenie stanu wojennego spotkało się z potępieniem we wszystkich demokratycznych państwach świata. Stany Zjednoczone, chcąc wyrzucić presję na władze, wprowadziły wobec Polski sankcje gospodarcze.

Po aresztowaniu władz „Solidarności” i jej zdelegalizowaniu związek zaczął działać w **podziemiu**. Dzięki pomocy z Zachodu na terenie całego kraju powstawały jego podziemne struktury. Wydawano także ulotki, gazety i książki, które następnie rozprowadzano wśród ludności w kraju. W Warszawie zaczęło działać niezależne od władz radio „Solidarność”, które informowało o aktualnej sytuacji w kraju i za granicą. Organizowano także zakazane przez władze demonstracje, tłumione przez oddziały ZOMO. Wielu ludzi pobito i aresztowano, wielu straciło pracę, wielu usunięto z wyższych uczelni.

Po śmierci przywódcy państwa radzieckiego Leonida Breżniewa władze polskie złagodziły nieco stosunek do opozycji. Zwolniono m.in. internowanych działaczy związkowych, w tym Lecha Wałęsę. Powołano kontrolowany przez rząd **Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego (PRON)**, którego działalność miała świadczyć o rzekomej demokratyzacji kraju i o poparciu społeczeństwa dla działań władz.

W 1983 roku władze uznały, że udało się zlikwidować w Polsce opozycję i stan wojenny zniesiono, miesiąc po drugiej pielgrzymce do ojczyzny Jana Pawła II.

WALKA Z OPOZYCJĄ

Zasadniczo jednak sytuacja w państwie nie zmieniła się. Nadal partia kontrolowała wszystkie dziedziny życia społecznego, gospodarczego i politycznego. W więzieniach nadal przebywali działacze polityczni i związkowi. Pewne zmiany dały się zauważyć po objęciu władzy w Moskwie przez Michaiła Gorbaczowa (który rozpoczął politykę głośności i pierestrojkę), choć stanowisko władz wobec opozycji pozostawało nadal nieugięte.

19 października 1984 roku funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa porwali i zamordowali księdza **Jerzego Popiełuszkę**, kapelana „Solidarności”. Następnego roku w głośnych procesach skazano czołowych działaczy opozycyjnych: **Władysława Frasyniuka, Adama Michnika i Bogdana Lisa** na kilkuletnie kary więzienia. Wprowadzono także

5. Wprowadzenie stanu wojennego – czołgi Wojska Polskiego na ulicach Wrocławia, XII 1981 r.

nowe przepisy prawa karnego, uderzające w działaczy opozycji. W 1986 roku aresztowano, a następnie skazano kolejnych znanych opozycjonistów, m.in. Leszka Moczulskiego i **Zbigniewa Bujaka**. Jeszcze w tym samym roku na skutek zmian w Związku Radzieckim, wprowadzono amnestię dla większości więźniów politycznych.

W czerwcu 1987 roku z trzecią pielgrzymką przybył do Polski papież Jan Paweł II. Jego wizyta dała Polakom kolejny impuls by upomnieć się o własne prawa. Powoli zaczęło ożywiać się życie polityczne. Szerszą działalność rozwinęła Konfederacja Polski Niepodległej (KPN) Leszka Moczulskiego. Ożywiła się podziemna „Solidarność”.

ZAŁAMANIE GOSPODARCZE

Kosmetyczne reformy gospodarcze wprowadzane przez rząd nie przynosiły pożądanых rezultatów. Po raz kolejny okazało się, że socjalistycznej gospodarki nie da się skutecznie reformować, tym bardziej że wskutek sankcji została ona pozbawiona możliwości jakiegokolwiek współpracy z rozwiniętymi krajami Zachodu.

Objawem kryzysu była dotkliwa dla Polaków reglamentacja artykułów pierwszej potrzeby i ich sprzedaż na kartki, rozdzielane wśród obywateli naszego kraju w miejscach pracy i urzędach państwowych. W szczytowym okresie kryzysu jedynie na kartki sprzedawano: mięso, cukier, słodczyce, papierosy, benzynę, kawę, a nawet buty.

OBRADY OKRĄGŁEGO STOŁU

Wiosną 1988 roku wybuchły strajki, które zaskoczyły zarówno władzę, jak i „Solidarność”. Strajki te stłumiono, ale latem wybuchły z nową siłą. Tym razem miały one znacznie większy zasięg. Komunistyczne władze zrozumiały, że nadszedł czas na negocjacje z opozycją. 31 sierpnia 1988 roku doszło do rozmów ministra spraw wewnętrznych **Czesława Kiszczaka** z **Lechem Wałęsą**. Kilka tygodni później kontynuowano negocjacje w poszerzonym gronie. Jednym z głównych postulatów strony opozycyjnej było żądanie możliwości odtworzenia struktur „Solidarność”, które mogłyby działać jawnie. Nie mając wyjścia, władze

6. Ksiądz Jerzy Popiełuszko (1947–1984) – kapłan „Solidarności”

7. Proces Władysława Frasyniuka, jednego z przywódców „Solidarności”, 1985 r.

8. Strajk w Stoczni Gdańskiej w 1988 r.

zgodziły się na ponowną rejestrację związku.

Po ustąpieniu Wojciecha Jaruzelskiego, a później Zbigniewa Messnera z funkcji premiera rządu PRL, 27 września 1988 roku nowym premierem został **Mieczysław Rakowski**. Jego rząd skoncentrował się na problemach gospodarczych, zapoczątkowując okres prywatyzacji w Polsce.

W wyniku rozmów opozycji z władzami pod patronatem Kościoła ogłoszono, że wkrótce rozpoczną się **obrazy Okrągłego Stołu**, przy którym jako równoprawni partnerzy mieli zasiąść działacze niezależnych związków zawodowych, opozycji i rządu. Rozmowy rozpoczęły się **6 lutego 1989 roku**, a zakończyły po dwóch miesiącach – **5 kwietnia podpisaniem dokumentów Okrągłego Stołu**.

Osiągnięto historyczny kompromis. Władze zgodziły się m.in. na legalizację „Solidarności” oraz na przeprowadzenie **wolnych wyborów do senatu i częściowo wolnych do sejmu**. Ustalono także, że głową państwa będzie prezydent, którego mieli wybrać posłowie i senatorowie. Po raz pierwszy po II wojnie światowej władze komunistyczne zgodziły się na tak dalekie ustępstwa.

9. Obrady Okrągłego Stołu, 6 II–5 IV 1989 r.

Najważniejsze postanowienia Okrągłego Stołu

- Ponowne zalegalizowanie NSZZ „Solidarność”.
- Ustalenie podziału mandatów w przyszłym sejmie: 65% miejsc miało przypaść stronie rządowej, a 35% opozycji.
- Zorganizowanie całkowicie wolnych wyborów do przywróconej drugiej izby parlamentu – senatu.
- Przywrócenie stanowiska prezydenta, który miał być wybierany przez Zgromadzenie Narodowe, czyli połączone izby sejmu i senatu.

TO JEST WAŻNE

- Od sierpnia 1980 roku rozpoczęły się strajki i zaczęły powstawać MKS-y w całym kraju, co zaowocowało powstaniem NSZZ „Solidarność”.
- W nocy z 12 na 13 grudnia 1981 roku władze wprowadziły w Polsce stan wojenny.
- 6 lutego 1989 roku rozpoczęły się rozmowy Okrągłego Stołu, a zakończyły po dwóch miesiącach – 5 kwietnia podpisaniem dokumentów.

PYTANIA I POLECENIA

1. Czego domagał się MKS w sierpniu 1980 roku?
2. Dlaczego wprowadzono w Polsce stan wojenny?
3. W jaki sposób ograniczono wolności obywatelskie w czasie stanu wojennego?
4. Co zdecydowało, że władze komunistyczne podjęły rozmowy z opozycją solidarnościową przy Okrągłym Stole?
5. Jakie decyzje zapadły przy Okrągłym Stole?

10. III RZECZPOSPOLITA

Na jakich zasadach opierała się polska gospodarka po II wojnie światowej?
Przypomnij, jak rozwijała się działalność opozycji antykomunistycznej w Polsce.

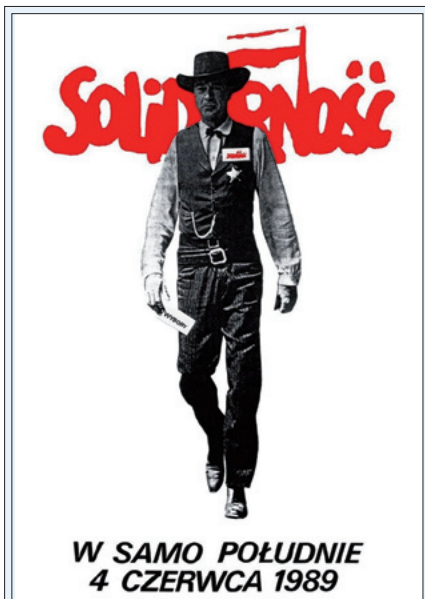
WYBORY – 4 CZERWCA 1989 ROKU

Termin nowych, „**częściowo wolnych**” wyborów ustalono na 4 czerwca 1989 roku. Rozpoczęła się burzliwa kampania wyborcza, w której opozycja mogła prezentować swój program bez istotnych ograniczeń. W trakcie kampanii powstała „**Gazeta Wyborcza**” prezentująca program opozycji i jej kandydatów. Pozwolono także na wznowienie wydawania wpływowego w środowisku opozycyjnym „**Tygodnika Solidarność**”.

Wyniki wyborów czerwcowych były zaskakujące zarówno dla władz, jak i opozycji. Przy dosyć wysokiej frekwencji, wynoszącej 62%, opozycja uzyskała niemal wszystko, na co pozwalała umowa Okrągłego Stołu – 161 z 460 miejsc w sejmie i 99 ze 100 miejsc w senacie.

W wyniku kompromisu między komunistami i opozycją 19 lipca 1989 roku prezydentem Polski został generał **Wojciech Jaruzelski**. Misję powołania nowego rządu, z udziałem opozycji, powierzono 24 sierpnia 1989 roku premierowi **Tadeuszowi Mazowieckiemu**.

29 grudnia 1989 roku sejm dokonał zmian w konstytucji. Nazwę państwa zmieniono na **Rzeczpospolita Polska (RP)**, co oznaczało formalny kres istnienia PRL. Nowe państwo określono jako państwo prawa, w którym zwierzchnia władza należy do narodu. Przywrócono też przedwojenne godło Polski. Prezydenta miał wybierać naród w powszechnych i bezpośrednich wyborach. Za podstawę rozwoju demokracji uznano **samorządność i wolność gospodarczą**. Umożliwiono nieskrępowany rozwój partii politycznych, usunięto zapis o przewodniej roli PZPR i sojuszach z ZSRS. W ten sposób zostały stworzone podstawy do rozwoju demokratycznej Polski i rynkowych przemian gospodarczych.

1. Plakat Obywatelskiego Komitetu „Solidarność” na wybory 4 VI 1989 r.

2A. Tadeusz Mazowiecki (1927–2013), polityk i publicysta. Ostatni premier PRL i pierwszy premier III Rzeczypospolitej (1989–1990); współtwórca i przewodniczący Unii Demokratycznej i Unii Wolności, poseł na Sejm PRL i Sejm RP

2B. Leszek Balczerowicz (ur. 1947), ekonomista i polityk, wicepremier i minister finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego (1989–1991), Jana Krzysztofa Bieleckiego (1991) i Jerzego Buzka (1997–2000), prezes Narodowego Banku Polskiego (2001–2007), poseł na Sejm RP

PLAN BALCEROWICZA

Sytuacja gospodarcza Polski w końcu lat 80. była wyjątkowo zła. Ciągłe spadała produkcja oraz szybko rosły ceny, przyczyniając się do gwałtownego wzrostu inflacji. Kraj był zadłużony, a przedsiębiorstwa zalegały z płatnościami na rzecz państwa. Taki stan groził załamaniem się finansów państwa, co nieuchronnie mogło doprowadzić do gospodarczego chaosu. Pilnie należało więc zreformować gospodarkę.

Twórcą reformy, znanej pod nazwą **planu Balcerowicza**, był minister finansów w rządzie Tadeusza Mazowieckiego **Leszek Balcerowicz**. W wyniku jej szybkiego wprowadzenia udało się powstrzymać inflację i doprowadzić do wzrostu gospodarczego. Pomocne w przezwyciężaniu kryzysu były kredyty z Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Wagę reformy Balcerowicza w uzdrowieniu gospodarki polskiej po roku 1989 można porównać jedynie z reformą Grabskiego w II Rzeczypospolitej.

Zarys planu Balcerowicza

Plan sprowadzał się do uwolnienia cen niemal wszystkich surowców i artykułów, tak by ich rzeczywista cena mogła się sama ustalić na rynku, zgodnie z prawami podaży i popytu. Jednocześnie rozszerzono prawo podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej. Od tej pory może to robić każdy. Kilka lat zajęło uczynienie złotówki wymiennym pieniądzem, takim, jakim jest ona obecnie. Plan Balcerowicza okazał się niezwykłym sukcesem. Polacy zaczęli bowiem zarabiać we własnym kraju realne, a nie „papierowe” pieniądze. Zupełnie zmienił się także obraz naszych sklepów, które obecnie są zaopatrzone podobnie jak w krajach zachodnich. Cenę, jaką zapłaciło społeczeństwo za reformy gospodarcze, było zwiększone bezrobocie i czasowe obniżenie stopy życiowej Polaków.

NOWE PARTIE POLITYCZNE

Wraz ze zmianami gospodarczymi w kraju zachodziły wielkie zmiany polityczne. Na jedenastym, ostatnim zjeździe rozwiązała się PZPR, a jej działacze utworzyli kilka ugrupowań. Największe znaczenie uzyskała wkrótce **Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej (SdRP)**, przekształcona w drugiej połowie lat 90. w **Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD)**, z liderami – **Aleksandrem Kwaśniewskim** i **Leszkiem Millerem** na czele.

Odradzały się tradycyjne i powstawały nowe partie polityczne, m.in. **Unia Demokratyczna** (później **Unia Wolności**), **Polska Partia Socjalistyczna**, **Unia Polityki Realnej** czy **Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe**. Były to partie opozycyjne w stosunku do partii komunistycznej. Niebawem doszło do podziałów w łonie niedawnej opozycji.

LECH WAŁĘSA PREZYDENTEM

Rozłamy wśród byłej opozycji uwidoczniły się w czasie wyborów prezydenckich. Zgodnie ze zmienioną konstytucją prezydenta wybierał cały naród. 25 listopada 1990 roku odbyła się pierwsza tura wyborów, w których przeciwko sobie stanęli m.in.

3. Lech Wałęsa z żoną Danutą podczas zaprzysiężenia na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej

niedawni współpracownicy Lech Wałęsa i Tadeusz Mazowiecki. Nowym prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej, wybranym w pierwszych w pełni demokratycznych wyborach, został **Lech Wałęsa**.

W wyniku porażki wyborczej ze stanowiska premiera ustąpił Tadeusz Mazowiecki. Jego miejsce zajął **Jan Krzysztof Bielecki**, którego rząd kontynuował ambitny program reform gospodarczych, mających przekształcić Polskę w państwo kapitalistyczne z gospodarką opartą na regułach rynkowych.

PIERWSZE W PEŁNI DEMOKRATYCZNE WYBORY PARLAMENTARNE

Wśród polityków dawnej opozycji coraz głośniej domagano się skrócenia kadencji sejmu i senatu, a także rozpisania nowych w pełni demokratycznych wyborów. Po wielu problemach i konfliktach politycznych pierwsze wolne wybory parlamentarne odbyły się 27 października 1991 roku.

W ich wyniku powstał bardzo mocno podzielony parlament, w którym niezwykle trudno było zbudować stabilną koalicję rządową. Ostatecznie dwa miesiące po wyborach został powołany nowy rząd z premierem **Janem Olszewskim**. Na skutek sporów z prezydentem o kontrolę nad wojskiem oraz w kwestii ujawnienia byłych agentów komunistycznej Służby Bezpieczeństwa został on w czerwcu 1992 roku odwołany.

Nowym premierem została **Hanna Suchocka**. Mimo że kierowany przez nią rząd kontynuował reformy gospodarcze, w kraju narastało niezadowolenie. Polacy bali się rosnącego bezrobocia i nie potrafili się przystosować do zachodzących zmian. Coraz częściej wybuchały strajki robotników prywatyzującego się przemysłu, obawiających się utraty miejsc pracy. W wielu większych miastach dochodziło do manifestacji niezadowolenia.

W maju 1993 roku sejm przegłosował wniosek „Solidarności” o odwołanie rządu Suchockiej. Kilka dni później prezydent Wałęsa rozwiązał parlament, który, jego zdaniem, nie mógł poradzić sobie z narastającymi w kraju konfliktami.

PO 1993 ROKU

Kolejne wybory parlamentarne w Polsce odbyły się 19 września 1993 roku. W ich wyniku znaczną przewagę w nowym sejmie uzyskały postkomunistyczne SdRP i Polskie Stronnictwo Ludowe. Koalicja tych dwóch partii sprawowała rządy do jesieni

4. Hanna Suchocka, premier RP w latach 1992–1993

5. Aleksander Kwaśniewski (ur. 1954), polityk, dziennikarz. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej (1995–2005). W okresie PRL działacz PZPR (od 1977), minister w rządach Zbigniewa Messnera i Mieczysława Rakowskiego. Założyciel Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej, poseł na Sejm RP

1997 roku. W 1995 roku lider SdRP **Aleksander Kwaśniewski** został wybrany prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej.

Od 1989 roku trwały w Polsce prace nad nową konstytucją, której ze względu na spory polityczne i zmiany parlamentu długo nie udawało się przygotować. Dopiero w początkach 1997 roku projekt był gotowy. 2 kwietnia 1997 roku Zgromadzenie Narodowe przyjęło nową **Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej**, a kilka tygodni później naród zatwierdził ją w referendum.

6. Zgromadzenie Narodowe przyjmuje nową konstytucję, 2 IV 1997 r.

Kolejne wybory parlamentarne, we wrześniu 1997 roku, wygrała utworzona przed wyborami, w celu skupienia rozbitych ugrupowań prawicowych, **Akcja Wyborcza „Solidarność” (AWS)**, kierowana przez **Mariana Krzaklewskiego**. AWS w koalicji z Unią Wolności powołała rząd z premierem Jerzym Buzkiem na czele. Rząd ten kontynuował politykę przemian gospodarczych, zapoczątkowaną przez wcześniejsze rządy solidarnościowe. Na krótko przed wyborami prezydenckimi koalicja obu partii rozpadła się. Odtąd władzę w Polsce sprawował mniejszościowy rząd AWS-u, kierowany nadal przez **Jerzego Buzka**.

Elementem łączącym polityków postkomunistycznych i postsolidarnościowych były polskie dążenia do integracji z Unią Europejską i chęć przystąpienia do sojuszu wojskowego z krajami Zachodu. 12 marca 1999 roku starania nasze zostały uwieńczone powodzeniem – Polska została przyjęta do paktu północnoatlantyckiego (NATO), stając się jego pełnoprawnym członkiem.

W kolejnych wyborach prezydenckich, w październiku 2000 roku, już w pierwszej turze na prezydenta został ponownie wybrany Aleksander Kwaśniewski.

TO JEST WAŻNE

- 4 czerwca 1989 roku odbyły się „częściowo wolne” wybory.
- Nowym prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej, wybranym w pierwszych w pełni demokratycznych wyborach, został Lech Wałęsa.
- Pierwsze wolne wybory parlamentarne odbyły się 27 października 1991 roku.
- 2 kwietnia 1997 roku Zgromadzenie Narodowe przyjęło nową Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, a kilka tygodni później naród zatwierdził ją w referendum.

PYTANIA I POLECENIA

1. Jak doszło w Polsce do przejścia władzy przez opozycję solidarnościową?
2. Jakich zmian dokonano w grudniu 1989 roku w polskiej konstytucji?
3. Na czym polegał plan Balcerowicza?
4. Omów proces kształtowania się polskiej sceny politycznej w latach 90. XX wieku.

11. WIELCY POLACY I ICH OSIĄGNIĘCIA

Wyjaśnij, dlaczego po zakończeniu II wojny światowej wielu wybitnych Polaków wybrało życie na emigracji.

ZNANI POLACY

W ostatnich dziesięcioleciach w kraju i za granicą wielu Polaków zostało wybitnymi fachowcami w różnych dziedzinach życia i powszechnie szanowanymi autorytetami. Nie sposób wymienić wszystkich naszych rodaków, którzy by na to zasługiwali, przedstawimy więc tylko kilka postaci najbardziej znanych w Polsce i poza jej granicami.

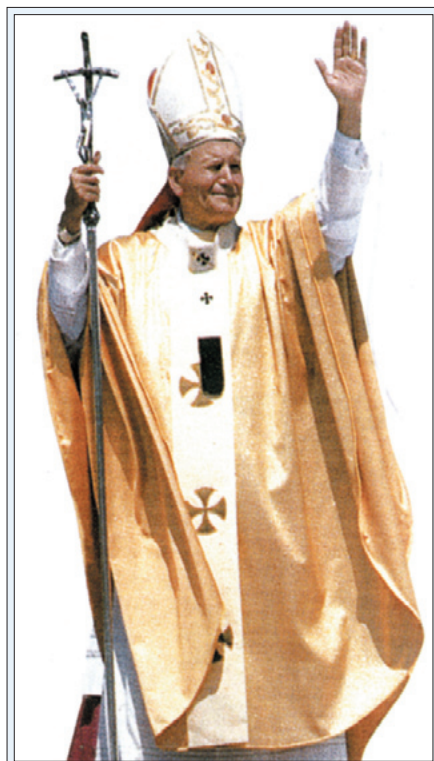
Prezentowane niżej postaci rodaków świadczą o polskim wkładzie do światowego dziedzictwa. Dowodzą także, że naród pozbawiony pełni swobód demokratycznych może wydać wybitne jednostki.

JAN PAWEŁ II

Do grona najbardziej znanych na świecie Polaków z pewnością może zostać zaliczony **Karol Wojtyła**. Jego wybór na papieża 16 października 1978 roku był wielkim zaskoczeniem. Dziś jest on uznanym autorytetem moralnym dla milionów ludzi na całym świecie.

Karol Wojtyła urodził się w 1920 roku w Wadowicach niedaleko Krakowa. Od 1938 roku studiował filologię polską na Uniwersytecie Jagiellońskim. W czasie II wojny światowej pracował fizycznie m.in. w kamieniołomach. Rok po zakończeniu wojny przyjął święcenia kapłańskie i wyjechał na studia do Rzymu. Po powrocie, od 1954 roku, był wykładowcą na Wydziale Teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego i na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Piastował także godność arcybiskupa metropolity krakowskiego, a w 1967 roku został kardynałem. Papieżem został wybrany 16 października 1978 roku przyjmując imiona **Jan Paweł II**. Zmarł 2 kwietnia 2005 roku w Watykanie. 27 kwietnia 2014 roku został ogłoszony świętym.

Papież był wytrwałym pielgrzymem – w trakcie swego pontyfikatu odwiedził ponad sto państw. Jan Paweł II często włączał się do rozmów mających na celu rozwiązanie sporów międzynarodowych. Udzielał wsparcia upominającym się o poszanowanie godności ludzkiej. Wielokrotnie apelował o respektowanie podstawowych praw człowieka, a jednocześnie przestrzegał przed brakiem szacunku dla tradycyjnych wartości moralnych. Nauczał o potrzebie poszanowania rodziny, życia ludzkiego oraz krytykował powszechną we współczesnym świecie pogoń za pieniądzem. W czasie kilku pielgrzymek do ojczyzny,

1. Jan Paweł II

szczególnie w okresie rządów komunistycznych, dodawał rodakom otuchy i dawał nadzieję na zmiany. Zawsze był entuzjastycznie przyjmowany zarówno przez wierzących, jak i niewierzących.

Papież był wielkim wsparciem nie tylko dla Kościoła w Polsce, ale i dla większości Polaków, a przede wszystkim dla opozycji demokratycznej lat 70. i 80. XX wieku, walczącej z systemem komunistycznym.

LECH WAŁĘSA

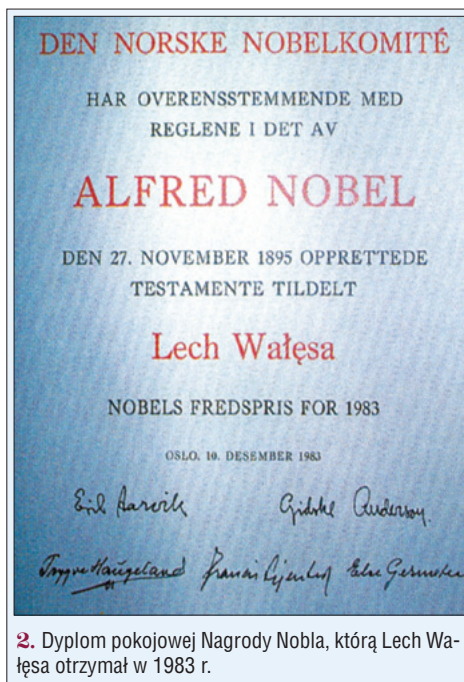
Symbolem walki o ludzką godność, sprawiedliwość i demokrację stał się **Lech Wałęsa**, robotnik Stoczni Gdańskiej, wielokrotnie aresztowany za działalność związkową. Uczestnik wystąpień robotniczych w 1970 i 1980 roku, współzałożyciel NSZZ „Solidarność” i jej pierwszy przewodniczący. Od wprowadzenia stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku do listopada 1982 roku Lech Wałęsa był internowany. Po zwolnieniu kontynuował konspiracyjną działalność związkową, a w 1988 roku włączył się do rozmów z władzami, zakończonych obradami Okrągłego Stołu.

W 1990 roku w pierwszych powszechnych wyborach w Polsce Lech Wałęsa został wybrany prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej. Do dziś dla wielu jest on narodowym bohaterem, który drogą bezkrwawej rewolucji przeprowadził Polaków od systemu totalitarnego do demokracji. W 1983 roku Lech Wałęsa otrzymał **pokojową Nagrodę Nobla – jako pierwszy i jak dotychczas jedyny Polak**.

POLSCY NOBLIŚCI

Laureatem Nagrody Nobla w dziedzinie literatury w 1980 roku został poeta, eseista i prozaik **Czesław Miłosz**. Podczas II wojny światowej uczestniczył on w podziemnym życiu kulturalnym, a po wojnie pracował w polskiej służbie dyplomatycznej. Od 1951 roku przebywał na emigracji, najpierw we Francji, później w Stanach Zjednoczonych, gdzie w latach 1961–1978 był wykładowcą Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley. Na bogatą twórczość Miłosza składają się zbiory poezji (*Miasto bez imienia, Dalsze okolice*), poematy (*Traktat moralny*), eseje (*Zniewolony umysł*) oraz powieści (*Dolina Issy, Rok myśliwego*).

Noblistką w dziedzinie literatury została w 1996 roku krakowska poetka

Wisława Szymborska. Jest ona autorką m.in. zbiorów poezji: *Sto pociech*, *Ludzie na moście*, *Koniec i początek*.

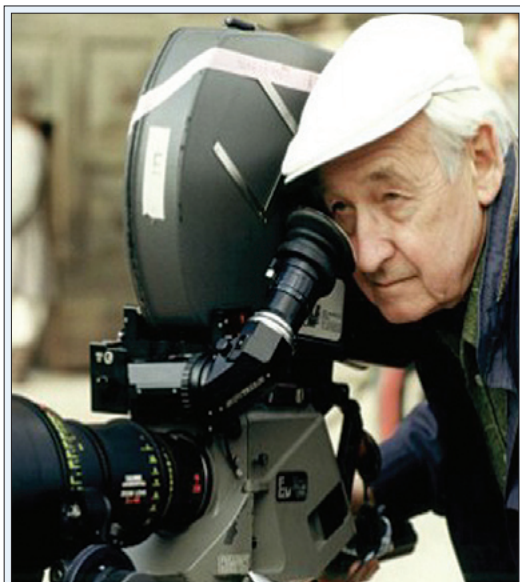
WYBITNI TWÓRCY I NAUKOWCY

Wybitnymi przedstawicielami polskiej kultury, znanymi i poważanymi w całym świecie są muzycy – **Witold Lutosławski** i **Krzysztof Penderecki**. Lutosławski – kompozytor, pianista i dyrygent w jednej osobie koncertował z największymi orkiestrami świata. Do jego najbardziej znanych utworów należą: *Wariacje symfoniczne* i *Tryptyk śląski* na sopran i orkiestrę oraz liczne koncerty na obój, harfę, orkiestrę, fortepian i wiolonczelę. Kompozytor był wielokrotnie nagradzany na całym świecie, a w 1994 roku został odznaczony **Orderem Orła Białego**.

Światowej sławy kompozytor, dyrygent i pedagog Krzysztof Penderecki, od 1958 roku związany z Akademią Muzyczną w Krakowie, jest autorem m.in. *Jutrzeni*, *Polskiego Requiem* oraz oper *Raj utracony* i *Ubu król*. Jest jednym z najbardziej cenionych kompozytorów współczesnego świata.

Znanym światowym twórcą jest także reżyser filmowy i teatralny **Andrzej Wajda**. W latach 50. współtworzył on tzw. polską szkołę filmową. Do najbardziej znanych filmów reżysera należą: *Kanał*, *Popiół i diament*, *Ziemia obiecana*, *Człowiek z marmuru*, *Człowiek z żelaza* oraz *Pan Tadeusz*. Za całokształt swojej twórczości filmowej w 2000 roku Andrzej Wajda został uhonorowany Oscarem – nagrodą Amerykańskiej Akademii Filmowej.

Wybitnymi polskimi naukowcami, znanymi poza granicami kraju, są również: astronom **Aleksander Wolszczan** i kardiolog **Zbigniew Religa**. Profesor Religa jako pierwszy w Polsce przeprowadził w 1985 roku udaną transplantację serca. Od tego czasu, dzięki jego pracy, operacje te są wykonywane w naszym kraju stosunkowo często i z sukcesem. Aleksander Wolszczan natomiast jest odkrywcą pierwszego pozasłonecznego układu planetarnego.

4. Andrzej Wajda (1926–2016) na planie filmowym

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień polskich noblistów. Za co otrzymali Nagrodę Nobla?
2. Na podstawie podręcznika i innych źródeł informacji spróbuj ocenić wkład papieża Jana Pawła II w obalenie komunizmu w Europie.
3. Kogo dodałbyś jeszcze do listy wielkich Polaków? Uzasadnij swój wybór.

■ INDEKS NAZWISK WYRÓŻNIONYCH W TEKŚCIE

A

Adenauer Konrad 120
 Adwentowicz Karol 40
 Aldrin Edwin 150
 Alexander Harold R. 69
 Amin Idi 130
 Anders Władysław 70, 94, 105
 Andrzejewska Jadwiga 40
 Andrzejewski Jerzy 179
 Anielewicz Mordechaj 102
 Arafat Jaser 143
 Armstrong Neil 150
 Askenazy Szymon 41
 Attlee Clement 115

B

Bacewicz Grażyna 40
 Baczyński Krzysztof Kamil 112
 Balcerowicz Leszek 190
 Banach Stefan 41
 Barańczak Stanisław 179
 Bardeen John 151
 Barnard Christiaan 151
 Bartel Kazimierz 28
 Beck Józef 33, 43
 Beneš Edvard 131
 Berling Zygmunt 74, 108
 Bielecki Jan Krzysztof 191
 Bierut Bolesław 105, 161, 165–168, 170
 Bohusz-Szyszko Zygmunt 55
 Borlaug Norman 150
 Borowski Tadeusz 170
 Boznańska Olga 40
 Bór-Komorowski Tadeusz 98, 107
 Bratny Roman 170
 Brattain Walter 151
 Breżniew Leonid 134
 Broniewski Władysław 40, 170
 Broz-Tito Josip 59, 132
 Bujak Zbigniew 187
 Buzek Jerzy 192
 Byrnes James F. 119

C

Castro Fidel 125
 Chamberlain Neville 44

Chruszczow Nikita 132, 133, 137
 Churchill Winston 113, 114, 122, 123
 Czuma Walerian 50

Ć

Ćwiklińska Mieczysława 40

D

Dawes Charles 19
 Dąbrowska Maria 40
 Dmowski Roman 27
 Dobrzański Henryk 53
 Duch Bronisław 56
 Dubczek Aleksander 134
 Dymsha Adolf 39
 Dżugaszwili Józef, zob. Stalin Józef

E

Eisenhower Dwight 69, 71, 79

F

Feldman Józef 41
 Fieldorf August Emil 97
 Finder Paweł 104
 Ford Aleksander 39, 175
 Fornalska Małgorzata 104
 Franco Francisco 21, 22
 Frank Hans 84, 101

G

Gagarin Jurij 150
 Gandhi Mahatma 129
 Gaulle Charles de 56
 Gierek Edward 177–179, 182, 183
 Gomułka Władysław 105, 106, 166, 173, 177
 Gorbaczow Michaił 134–137, 145
 Gorochow Siergiej 74
 Grot-Rowecki Stefan 96
 Grzybowski Waław 51

H

Handelsman Marcei 41
 Himmler Heinrich 89
 Hirsztfeld Ludwik 41

Hitler Adolf 13–14, 16–17, 20–23, 45–47, 51,
54–56, 58–59, 72, 78–79, 111, 118
Hodža Enver 131
Hoess Rudolf 88
Husák Gustáv 134

J

Jan Paweł II 181, 187, 193
Janajew Giennadij 136
Jaracz Stefan 40
Jaruzelski Wojciech 185, 188, 189
Jelcyn Borys 137
Jobs Steve 152

K

Kádár János 133, 134
Kaj-Szek Czang 146
Kamiński Franciszek 100
Kania Stanisław 183, 185
Karaszewicz-Tokarzewski Michał 96
Kennedy John F. 126
Kisielewski Stefan 180
Kiszczał Czesław 187
Kleeberg Franciszek 52
Klukowski Józef 42
Kobzdej Aleksander 170
Kołakowski Leszek 175
Konarska Jadwiga 42
Konopacka Halina 41
Kopański Stanisław 64
Kossak Wojciech 40
Kotarbiński Tadeusz 41
Krajewski Juliusz 170
Krzaklewski Marian 192
Krzyżanowski Aleksander 108
Kumaniecki Władysław Kazimierz 41
Kuroń Jacek 175, 179
Kusociński Janusz 42, 86
Kutrzeba Tadeusz 49
Kwaśniewski Aleksander 192

L

Lejtes Józef 39
Lutosławski Witold 195

M

MacArthur Douglas 79, 81
Macierewicz Antoni 179

Maczek Stanisław 56, 72
Majski Iwan 93
Makowski Tadeusz 40
Malczewski Jacek 40
Matteotti Giacomo 11
Mazowiecki Tadeusz 189, 190, 191
Michałowski Kazimierz 41
Michnik Adam 175
Mickiewicz Adam 174
Mieszkowski Stanisław 167
Mikołajczyk Stanisław 95, 154, 160
Miłosz Czesław 194
Moczulski Leszek 180, 187
Modzelewski Karol 175
Mołojec Bolesław 104
Montgomery Bernard L. 64, 76, 79
Mościcki Ignacy 28, 29, 31, 33, 82
Murray Joseph 151
Mussolini Benito 10, 11, 12, 69

N

Nagy Imre 133, 134
Nałkowska Zofia 40
Niećko Józef 166
Nowotko Marcelli 104

O

Okulicki Leopold 112
Olszewski Jan 180, 191
Osterwa Juliusz 40
Osóbka-Morawski Edward 105, 106, 160
Ostoja-Chrostowski Stanisław 42

P

Parandowski Jan 42
Paulus Friedrich von 62
Pawlikowska-Jasnorzeńska Maria 40
Penderecki Krzysztof 195
Pétain Philippe 56
Piłsudski Józef 26–29, 31–34
Popławski Stanisław 74
Presley Elvis 149
Prugar-Ketling Bronisław 56
Przyboś Julian 170
Przybyszewski Zbigniew 167
Pyjas Stanisław 180

Q

Quisling Vidkun 55

R

Raczkiewicz Władysław 82
 Raginis Władysław 49
 Rakowski Mieczysław 188
 Rataj Maciej 27, 86
 Religa Zbigniew 195
 Reymont Władysław 40
 Ribbentrop Joachim von 44
 Rola-Żymierski Michał 106
 Romer Eugeniusz 41
 Rommel Erwin 64
 Roosevelt Franklin D. 113, 114, 128
 Rómmel Juliusz 51, 82
 Rydz-Śmigły Edward 33, 34, 49, 52, 82

S

Schiller Leon 40
 Schuman Robert 139
 Sierpiński Wacław 41
 Sikorski Władysław 82, 83, 93, 95
 Skoczylas Władysław 42
 Sławek Walery 30, 33, 34
 Sławoj-Składkowski Felicjan 82
 Słonimski Antoni 40, 170
 Smosarska Jadwiga 40
 Solski Ludwik 40
 Sosabowski Stanisław 76
 Sosnkowski Kazimierz 82, 95, 96
 Staff Leopold 40
 Stalin Józef 6–9, 111, 114, 115, 133, 160, 167–169
 Starzyński Stefan 51
 Stauffenberg Claus von 72
 Suchocka Hanna 191
 Sutherland Ivan 152
 Szlajfer Henryk 175
 Szymanowski Karol 40
 Szymborska Wisława 195

T

Tatarkiewicz Władysław 41
 Truman Harry 115, 123
 Tuwim Julian 40, 170

U

Unrug Józef 52

W

Wajda Andrzej 195
 Wałasiewiczówna Stanisława 42
 Wałęsa Lech 183, 186, 187, 191, 194
 Wasilewska Wanda 104
 Weigel Rudolf 41
 Wierzyński Kazimierz 42
 Witkiewicz Stanisław Ignacy 40
 Witos Wincenty 26, 31
 Wojciechowski Stanisław 26, 27
 Wojtyła Karol, zob. Jan Paweł II 181, 193
 Wolszczan Aleksander 195
 Wyczółkowski Leon 40
 Wyszyński Stefan 167, 173, 179

X

Xiaoping Deng 146, 147

Z

Zedong Mao 145, 146
 Zelwerowicz Aleksander 40

Ż

Żabczyński Aleksander 39
 Żeromski Stefan 40
 Żukow Gieorgij 73
 Żukrowski Wojciech 170

■ INDEKS POJĘĆ

alianci 58
dekartelizacja 116
dekret 28
demilitaryzacja 116
demokratyzacja 116
denazyfikacja 116
diaspora 147
eksterminacja 89
gestapo 85
hitlerowskie obozy koncentracyjne 17
Holokaust 89
internowanie 83
klauszula najwyższego uprzywilejowania w handlu 38
kolaboracja 100
kolektywizacja 9
komintern 24
komunizm wojenny 9
konfident 92
konwoje 65
krach giełdowy 38
nacionalizacja 9
narodowy socjalizm 17
NKWD 92
nowela 28
obozы stalinowskie (łagry) 9
pakt antykominternowski 24
pakt o nieagresji 46
państwo totalitarne 9
pięta kolumna 24
protektorat 24
RAF 58
rasizm 17
referendum 164
sanacja 28
SS 17
syjonizm (Syjon) 147
wilcze stada 65
„Żegota” 103